

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Michaela Emanovská

Zrod profese moderní účetní 1989-2004

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Lenka Krátká, PhD.

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. dubna 2023

Michaela Emanovská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Mgr. Lence Krátké, PhD. za odborné vedení mé diplomové práce. Za její cenné připomínky, čas, ochotu a trpělivost. Velký dík patří také všem mým narátorkám a narátorům. Bez nich by tato práce nemohla nikdy vzniknout. Zvláštní poděkování patří paní Evě Fišerové, která mě provedla nástrahami účetnictví a která účetní profesi reprezentuje v tom nejlepším slova smyslu. Poděkování náleží také mým rodičům a přátelům za jejich podporu a trpělivost, kterou projevili v průběhu celého mého studia.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá účetní profesí a jejím vývojem v letech 1989 až 2004. Rok 1989 je stanoven s ohledem na změnu hospodářského systému tehdejšího Československa, která nastala v důsledku polistopadových událostí. Rok 2004 kopíruje vstup České republiky do Evropské unie. Sleduji proměnu účetní profese na pozadí transformace hospodářského systému, vývoje výpočetní techniky a také přijímání nových zákonů a účetních standardů. Pro práci jsem použila několik různých druhů pramenů, mezi které patří dobová odborná literatura včetně účetních a daňových časopisů, archivní prameny, ale také prameny získané metodou orální historie. Ty tvoří hlavní zdroj pro empirickou část diplomové práce, která se zabývá podnikatelským prostředím, které v 90. let vznikalo a které vytvářelo podmínky pro rozvoj účetní profese; přijímáním nových zákonů a způsobu, jakým se s těmito předpisy účetní seznamovali včetně vztahu účetních s Finančním úřadem a také se zvláštním důrazem na Svaz účetních, jako na instituci, která se věnuje nejen vzdělávání účetních, ale také účetní profesi zastřešuje a dopadem, jaký měl na účetní profesi vývoj výpočetní techniky. V neposlední řadě tím, jaké bylo postavení účetních ve společnosti.

Abstract

This thesis deals with the accounting profession and its development between 1989 and 2004. The year 1989 is set with consideration of the change in the economic system of the former Czechoslovakia, which occurred as a result of the post-November events. The year 2004 follows the entry of the Czech Republic into the European Union. I thus trace the development of the accounting profession against the background of the transformation of the economic system, the development of computer technology and the adoption of new laws and accounting standards. I have used several different types of sources for this thesis, including period manuals, accounting and tax journals, archival sources, as well as sources obtained through the oral history method. These form the main basis for the empirical part of the thesis, which deals with the business environment in the 1990s which created the conditions for the development of the accounting profession; the adoption further of new laws and the way how accountants became familiar with these regulations, including the relationship between accountants and the Tax Office, and also with special emphasis on the Accountants Union as an institution that not only educates accountants but also represents

the accounting profession; the impact that the development of computer technology had on the accounting profession and the position of accountants in society.

Klíčová slova

Účetnictví, účetní, podnikatelské prostředí, výpočetní technika, Svaz účetních, zákon o účetnictví, daň z přidané hodnoty.

Obsah

Úvod	2
1. <i>METODOLOGICKÁ ČÁST</i>	7
1.1 <i>VYMEZENÍ POJMŮ</i>	7
1.2 <i>LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE</i>	11
1.3 <i>ARCHIVNÍ PRAMENY</i>	17
1.4 <i>ORALNĚ-HISTORICKÝ VÝZKUM</i>	18
1.4.1 <i>BADATEL – INSIDER</i>	18
1.4.2 <i>VÝBĚR A KONTAKTOVÁNÍ NARÁTOREK A NARÁTORŮ</i>	19
1.4.3 <i>PRŮBĚH ROZHOVORŮ</i>	24
2. <i>HISTORICKÁ ČÁST</i>	27
3. <i>EMPIRICKÁ ČÁST</i>	33
3.1 <i>PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ</i>	33
3.2 <i>VZDĚLÁVÁNÍ ÚČETNÍCH</i>	39
3.2.1 <i>MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ</i>	39
3.2.2 <i>SWAZ ÚČETNÍCH</i>	46
3.3 <i>VÝPOČETNÍ TECHNIKA A ÚČETNICTVÍ</i>	49
3.4 <i>POSTAVENÍ ÚČETNÍCH VE SPOLEČNOSTI</i>	54
Závěr	59
Použité prameny a literatura	64

Úvod

V roce 2016 se v kinech objevil film s názvem Zúčtování, v originále The Accountant. Český překlad by tedy měl správně znít „účetní“. Vzhledem k obsahu filmu, nelze nezmínit krásu českého jazyka, protože účetní si zřejmě pod pojmem zúčtování jako první představí, jak zúčtovávají např. roční spotřebu elektrické energie oproti zálohám, ale zbytek populace v tomto výrazu uvidí spíše význam jako je např. střetnutí, vyrovnání se s někým ve smyslu odplaty či pomsty. Hlavní hrdina měl podobu Bena Afflecka a opravdu se jednalo o účetního, ale hodně specifického. Tento film je na stránkách ČSFD veden jako film „akční, krimi, drama, thriller“¹. V podstatě se dá říct, že většinu filmu Ben Affleck běhá po plátně a buď počítá, střílí nebo se s někým pere. Na tento film jsem do kina vyrazila se svojí kamarádkou, která byla, stejně jako já, účetní. Netrvalo dlouho a ve filmu se objevila pasáž, které jsme se s chutí zasmály. Za chvíli se situace opakovala. To už jsme si ale všimly toho, že ač byl sál plný více než z poloviny, těch lidí, co by se smáli ve stejných okamžicích jako my zase tolik nebylo. Ve skutečnosti jen několik. My a spolu s námi ještě další skupinka tři žen, které seděly kousek před námi. Až se po nás ostatní diváci začali otáčet, protože jim přišlo, že rušíme film svým „nevhodným chováním“. Situace se musela opakovat ještě párkrát, než nám došlo, čím to je. Po představení nám to nedalo a daly jsme se s chichotající skupinkou do řeči. A ano, byly to také účetní. Autorům scénáře se podařilo do filmu propašovat několik okamžiků, které působily opravdu velice vtipně, zvlášť v kontextu toho, že se celkově jednalo o veskrze akční film. Bohužel pro všechny ostatní v sále, byly ty narážky tak účetně specifické, že jsme je byly schopné zachytit pouze my, účetní. Ostatní o ně zůstali ochuzeni.

Účetní, podobně jako jiné profese, mají svůj vlastní smysl pro humor, který často vyplývá ze situací, které jsou pro profesi typické a jsou pak vtipné pouze pro ně. Díky tomu mohou vzniknout různá nedorozumění či dokonce spory. Tak jako v případě naší návštěvy kina, kdy naprostá většina diváků musela odcházet domů s pocitem, že v sále s nimi seděly dvě skupiny žen, které očividně byly nějakým způsobem divné až otravné, protože proč by se jinak smály a tím rušily ostatní v době, kdy ve filmu nic zábavného nebylo?

Nemyslím si však, že by toto bylo výsadou pouze účetních. Každá profese má své zvláštnosti, kuriozity či rarity, pro ostatní mimo profesi až podivnosti a neobvyklosti. Účetní

¹ Zúčtování, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.csfd.cz/film/395620-zuctovani/prehled/>.

nejsou výjimkou. Což je jistě dobře. Jak jsem měla možnost zjistit, i vzhledem k tomu, že jsem se sama účetnictvím plně věnovala více jak patnáct let, účetní jsou, svým způsobem, specifickou skupinou osobností, kterým však lidé „z venku“ často příliš nerozumí. Přijde jim zvláštní jejich smysl pro humor, posedlost čísly a neustálá potřeba mít vše vzorně uspořádané. Chtěla jsem se proto podívat více zblízka na tuto specifickou a zvláštnost účetní profese. A proč právě „zrod“ této profese zasazený do polistopadového období?

Je to souhrn několika momentů a situací, které mě přesvědčili o tom, že by dané téma mohlo být zajímavé. Před několika lety jsem seděla v kavárně se známou, která mi říkala, že se chystají s rodinou odjet na půl roku na Bali. To znělo samozřejmě jako skvělý nápad, ale já byla zvědavá, co bude s její prací. Věděla jsem, že v zaměstnání působí jako hlavní účetní a že má svoji práci ráda. A ona mi odpověděla, že se domluvila, že bude fungovat „na dálku“. Že bude účtovat a vést celé účetní oddělení z Bali. Jak prostě a jednoduše to znělo. Navrhl jí to sám zaměstnavatel ve chvíli, kdy s ním šla nastalou situaci řešit, připravená i na to, že bude muset podat výpověď a po návratu do ČR si hledat nové uplatnění. On o ní však za žádných okolností nechtěl přijít. Příliš si její práce cenil. Tehdy poprvé jsem začala vážně uvažovat nad tím, jaké možnosti účetní profese skýtá. Že jich je mnohem více než se na první pohled může zdát. Od té doby jsem si všímala různých diskusí i článků, např. na internetových stránkách www.kurzy.cz se objevil článek s názvem Účetní profese je dobrou volbou pro budoucí digitální nomády², který rozvíjí myšlenku využívání počítačové techniky v účetnictví právě až do podoby fungování ve formě digitálního nomádství. Ale není potřeba se dívat až do takových dálek jako je Bali. Své plusy má práce třeba i jen „z terasy“, jak uvádí Daniel Horad v rozhovoru pro stránky jobs.cz,³ kde představuje nejen svoji profesní dráhu, ale hovoří také o „výchově“ nové účetní generace. Pomalu se tak ukazovalo, že být účetní neznamená, že ten či ta nutně musí sedět osm (a někdy i mnohem více) hodin dennodenně v kanceláři, jak se u této profese často předpokládá. Připomenula bych v tuto chvíli oblíbené označení pro účetní, a to „kancelářská myš“. Zároveň jsem začala pozorovat také to, že se účetní v mém přímém okolí i v různých účetních skupinách, např. na facebooku, začínají cítit sebevědomější. Vyjádřit by se to dalo lapidárním „já to budu dělat, jak uznám za vhodné a jestli se to někomu nelíbí ať si to jde účtovat sám“. Z toho lze vyvodit, že si jsou účetní povětšinou velmi dobře vědomi toho, že jejich práce má svou cenu

² Účetní profese je dobrou volbou pro budoucí digitální nomády, cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://www.kurzy.cz/zpravy/590712-ucetni-profese-je-dobrou-volbou-pro-budouci-digitalni-nomady/>.

³ Účetnictví je i vtipné, říká auditor, který školí nové účetní, cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://beta.www.jobs.cz/poradna/ucetnictvi-je-i-vtipne-rika-auditor-ktery-skoli-nove-ucetni/>.

a že jsou často jen těžko nahraditelní. Domnívala jsem se, že všechny tyto okolnosti dohromady potvrzují zajímavý posun u této profese. Jednoho dne jsem o tom mluvila s další známou účetní, která se v oboru pohybuje mnohem déle než já, o více jak třicet let déle. A ona mi vyprávěla, že tento vývoj vnímá také a že si o tom mohla ona za svých „mladých let“ nechat jenom zdát. Že často pracovala v účtárnách, kam musela „chodit na píchačky“⁴ a kde byla vnímána spíše jako děvče pro všechno než specializovaný odborník. Vzpomínala také, že v dobách, kdy ona jako účetní začínala, účetní často pouze přepisovali údaje z jednoho formuláře do druhého. A mě napadaly otázky týkající se vývoje účetní profese. „Čím to, že došlo v této profesi k takovému posunu“? „Jak se stalo, že účetní profese bývá nyní vnímána jinak?“ „Ale proč jenom někde, někdy a jen u někoho?“ A od těchto otázek nebylo daleko k té nezajímavější „Kdo tuto bitvu o alespoň malé uznání za tu současnou generaci účetních vybojoval?“

Účetní profese jako taková příliš nestojí v popředí zájmu historiků. Samotná oblast účetnictví, jeho dějiny⁵ a také výstupy z něho⁶, jsou oblastmi, které již pozornost historiků vzbuzují. Účetní dokumenty jsou důležitým pramenem, zvláště pro historiky věnující se hospodářským dějinám nebo dějinám podnikání. A to tak zajímavým, že na Sjezdu historiků v roce 2022, který se konal na půdě Filozofické fakulty univerzity v Ústí nad Labem zazněla, pro mě odvážná, myšlenka, která pravila, že účetnictví by se mělo stát další pomocnou vědou historickou, podobně jako je paleografie nebo numismatika a jako taková by měla být na vysokých školách, v programech věnujících se archivnictví a historii, vyučována a to proto, aby se studenti během svého studia naučili v účetních dokladech orientovat⁷. Domnívám se proto, že přiblížit profesi, která se na vzniku těchto dokumentů nejvyšší měrou podílí, by mohlo být nejen zajímavé, ale také přínosné.

Časově jsem diplomovou práci ukotvila v letech 1989 až 2004. Rok 1989 znamenal pro Českou republiku zásadní přelom. Tzv. sametová revoluce, díky které padl komunistický režim, změnila život všem občanům tehdejšího Československa. Do té doby centrálně řízené

⁴ Výraz chodit na píchačky vyjadřuje, že bylo nutné chodit do práce „od – do“ a že je tato docházka hlídána.

⁵ Dějinám účetnictví se věnují díla jako Sto let financí a účetnictví na území České republiky, vydané Vysokou školou ekonomickou v Praze, Účetnictví včera a dnes, kterou vydala Technická univerzita v Liberci nebo díla docentky Pavly Slavičkové, která působí na Univerzitě Palackého.

⁶ Existují díla, která se zabývají problematikou archivace účetních dokumentů a jejich vypovídací hodnotou. K těmto dílům patří např. článek Edmunda Knesla Účetní materiál průmyslových podniků jako historický pramen nebo příspěvky profesora Jana Blechy, které publikoval v Archivním časopise, např. článek Účetní doklady a účetní knihy jako archivní materiál.

⁷ Tato myšlenka zazněla v rámci diskuse následované po příspěvku docentky Pavly Slavičkové „SketchEngine a jiné kvantitativní nástroje v historickém výzkumu: příklad účetní terminologie“, autorem je profesor Eduard Kubů.

hospodářství bylo nahrazeno tržní ekonomikou a tento proces si vyžádal přechod na novou legislativu. V oblasti nejen účetnictví, ale i daní, které jsou s účetní profesí velmi těsně spjaty, došlo k podstatným změnám. Vznikl nejen nový zákon o účetnictví, ale také např. zákon o dani z přidané hodnoty. Na konci mnou sledovaného období je rok 2004. Rok, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie, což pro ni znamenalo další úpravy norem a předpisů. Ty se dotkly, mimo jiné, právě i daní. Bylo na pracovnících účtáren, aby změny, které s sebou různé zákonné úpravy přinesly, promítli do praxe a podnikatelé se mohli nerušeně věnovat své obchodní činnosti.

V daném období došlo také k zásadním posunům ve využívání výpočetní techniky, která se postupně stala nedílnou součástí každodenní činnosti všech účetních. Nově se formující podnikatelské prostředí, tvorba zákonných norem a stejně tak výpočetní technika, včetně práce s účetními softwary a později i nástup internetu, jsou aspekty, které pomáhaly utvářet účetní profesi a posouvaly ji kupředu.

Hlavním úkolem této diplomové práce je představit vývoj účetní profese na pozadí proměny hospodářského systému a přijímání nových zákonů a účetních standardů. Na základě tohoto úkolu jsou zformulovány i čtyři základní výzkumné otázky, které zní: „Jakým způsobem byla účetní profese ovlivněna proměnou hospodářského systému v Československu, resp. v České republice?“, „Jakým způsobem se účetní seznamovali s novými účetními a daňovými předpisy?“, „Jaký vliv měla výpočetní technika na účetní profesi?“ a „Jakým způsobem byla účetní profese vnímána ve společnosti?“. Vyřešení této problematiky by mělo následně pomoci k objasnění vývoje, kterým účetní profese prošla, a tím také k zodpovězení otázek, které stály za vznikem tohoto projektu.

Diplomová práce je rozdělena do tří základních částí. V první, metodologické, představuji blíže zvolené téma, základní pojmy, literaturu společně s dalšími využitými prameny a také výzkumnou metodu a samotný průběh terénního výzkumu. Druhá část je malým historickým exkurzem do účetnictví, účetní profese, pracovní náplně účetních a hospodářského systému dané doby. Třetí, empirická část, vycházející převážně z rozhovorů s narátorkami a narátory, se věnuje samotnému tématu účetní profese a jejímu vývoji, a to v několika kapitolách. První z empirických kapitol se zabývá vznikem podnikatelského prostředí po událostech z listopadu 1989, protože bez těchto změn by účetní profese neexistovala v podobě tak, jak ji známe dnes. Součástí této kapitoly je i část pojednávající o vztahu mezi účetními a Finančním úřadem, jako orgánem státní správy, mezi jehož úkoly

patří výběr daní a kontrola podnikatelských subjektů.⁸ Druhá kapitola empirické části popisuje způsob, jakým se účetní se změnami seznamovali. V návaznosti na to je představen i Svaz účetních, jako instituce, která účetní profesi zastřešuje a zároveň se vzdělávání účetních věnuje. Třetí kapitola této části diplomové práce patří výpočetní technice a jejímu vlivu na účetní profesi. Poslední kapitola reflektuje postavení účetních ve společnosti.

⁸ Kompetence a činnosti FS, [cit. 06.03.2023], dostupné na: <https://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/financni-sprava-cr/kompetence-a-cinnosti-fs>.

1. **METODOLOGICKÁ ČÁST**

1.1 **VYMEZENÍ POJMŮ**

V České republice je účetní profese nezbytná. Hospodářský systém se zde označuje jako tržní kapitalismus a společnosti, které v tomto systému působí, mají zákonem dānu povinnost vést účetnictví.⁹ Lidí, kteří se účetnictvím zabývají, je potřeba velké množství. Jen osoby, které vlastní živnostenské oprávnění pro zpracování účetnictví se počítají na desetitisíce.¹⁰ Dále nesmí být opomenuti účetní, kteří pracují v zaměstnaneckém poměru. Jedná se tedy o velkou skupinu osob, která se však nenachází v popředí zájmu historiků či studentů historie, na rozdíl např. od učitelů. Pod pojmem „účetní“ se však může skrývat velké množství pozic s různorodou pracovní náplní. Jedná se o účetní skladové, mzdové, ale také o fakturantky atp. Při určení výzkumného tématu, bylo nutné specifikovat, kterou konkrétní pozici se budu zabývat. A to proto, aby sběr informací, i jejich následné zpracování bylo výstižné a správně vystihlo podstatu vybraného tématu. Zvolenou skupinou jsou účetní věnující se, zjednodušeně řečeno, komplexnímu finančnímu účetnictví. Bylo nutné tuto konkrétní skupinu účetních pojmenovat. Rozhodla jsem se pro výraz „moderní účetní“. Následujících pár odstavců bych ráda věnovala bližšímu vysvětlení tohoto pojmu.

Pokud by člověk zavítal na některý z inzertních portálů nabízejících volné pracovní pozice a zadal do vyhledávání výraz účetní, systém mu nabídne celou řadu inzerátů a celou řadu různých názvů pozic: hlavní účetní, junior účetní, senior účetní, samostatná(ý) účetní, finanční účetní, skladová(ý) účetní, závazková(ý) účetní atp. Z toho je patrné, že pracovníky v této oblasti je možné dělit podle míry jejich zkušeností a podle komplexnosti jim svěřených úkolů.

Pro účely této diplomové práce je „moderní účetní“ definována jako osoba, jejíž znalosti obsáhnou nejen kompletní zákon o účetnictví, ale významnou měrou také zákony daňové. Zároveň se jedná o člověka, který je podnikateli či manažerovi podniku, pro který účetnictví zpracovává, partnerem. Tzn., že mu je nejen schopen dodat potřebné výstupy z účetnictví, které ten potřebuje pro řízení podniku, ale zároveň mu může, v případě potřeby, poskytnout pomocnou ruku při interpretaci dat z účetních výkazů získaných. Je také

⁹ Jedná se o všechny právnické osoby zapsané v Obchodním rejstříku a fyzické osoby taktéž zapsané v Obchodním rejstříku, jejichž obrat přesáhne 25 mio za rok.

¹⁰ Podle statistických údajů zveřejněných Ministerstvem průmyslu drželo živnostenské oprávnění týkající se účetní činnosti v posledním čtvrtletí roku 2022 více jak 84 tisíc osob.

způsobilý upozornit na potenciální problematické aspekty při rozšiřování podnikatelských záměrů, a hlavně představit účetní či daňové řešení těchto problémů. Tím pádem jsou z této definice vyřazeny juniorní účetní či úsekové účetní, tzn., účetní, kteří se věnují pouze části účetnictví, např. pouze přijatým fakturám, skladovým nebo peněžním operacím atp. A to proto, že tyto pozice jsou velmi často postavené na rutinním účtování stále se opakujících dokladů. Nesplňují tak podmínku výše uvedené komplexnosti.

Dnešní doba přeje tzv. digitalizaci, tzn., že účetní využívají pro usnadnění své práce stále více vymožeností nejen výpočetní techniky, ale i umělé inteligence. Toto s sebou přináší, ve značné míře, usnadnění práce pro všechny typy účetních. Objevuje se tu však jeden problematický aspekt, a to je možnost, že účetní ztratí schopnost vnímat a vidět dopad konkrétního účtování. A to proto, že spoustu základních operací účetní softwary udělají sami. Pokud tato okolnost nastane, z těchto pracovníků se postupně stávají místo účetních administrativní síly, které pro účetnictví pouze, pomocí výpočetní techniky, pořizují vstupní data. Další, co tedy, podle mého názoru, moderní účetní definuje a je rozdílovým elementem mezi juniornějšími a seniornějšími či jinak řečeno komplexnějšími typy účetních, je nejen jejich dovednost využít výpočetní techniku ke svému prospěchu, ale zároveň schopnost se vyhnout nástraze ztráty základních účetních vědomostí (jako je např. orientace v účetních datech a výkazech), které jsou v kontextu komplexního pohledu na účetnictví potřeba.

Vzhledem k faktu, že tato diplomová práce pojednává o odborném tématu, jakým účetnictví jistě je, domnívám se, že je třeba vysvětlit, alespoň v elementární míře, několik pojmů pro základní vhled do problematiky a pro pochopení některých slov narátorek a narátorů. A to například z toho důvodu, že v rámci empirické části dochází k popisu toho, co narátorky přimělo, aby se účetnictví věnovaly. Dále toho, jaké byly jejich začátky v účetní profesi, jak se vzdělávali atp. Např. porozumění odlišnostem mezi podvojným a jednoduchým účetnictvím, resp. toho, jak velký je rozdíl v tom naučit se pracovat s jednou oproti druhé účetní soustavě, je nutné pro pochopení jejich postojů a způsobů jednání. Protože rozdílná náročnost obou účetních soustav byla velmi často zohledňována.

Každá z podnikajících osob měla povinnost své podnikání určitým způsobem zachytit. Právníkové osoby používaly podvojný účetnictví, fyzické osoby nejčastěji účetnictví jednoduché. Účetnictví, jako takové, slouží k tomu, aby zachytilo hospodářské operace podnikajících. Mezi uživatele účetních výstupů patří samotní podnikatelé, management firem, stát prostřednictvím Finančního úřadu, ale také bankovní instituce, zaměstnanci či obchodní partneři. Tito všichni potřebují z různých důvodů znát informace o fungování

podnikajících osob.

Jak napovídá samotný název, jednoduché účetnictví je ze své podstaty mnohem jednodušší princip než účetnictví podvojně. Slouží k tomu, aby svým uživatelům poskytlo informace o příjmech a výdajích, o majetku a o pohybu hospodářských prostředků. Důraz je kladen na výše zmíněné příjmy a výdaje. Základ daně se počítá z jejich rozdílu. Problematickým aspektem tohoto systému je správné určení daňové (ne)uznatelnosti příjmů a hlavně výdajů. Jinak řečeno určení toho, které příjmy je potřeba zdanit a které výdaje jsou těmi, které slouží k ekonomické činnosti podnikatele, protože pouze ty mohou být odečteny od základu daně.

Podvojně účetnictví oproti tomu stojí na principu výnosů a nákladů. Podvojně účetnictví, v rámci svých výkazů jako je Rozvaha a Výkaz zisku a ztrátu, podává přehled o majetku společnosti, zdrojích krytí tohoto majetku a o hospodářském výsledku,¹¹ který se počítá jako rozdíl mezi výnosy a náklady.¹²

Podstatné je uvědomění si rozdílu mezi příjmy a výnosy a výdaji a náklady.¹³ Složitost podvojněho účetnictví oproti účetnictví jednoduchému stojí na systému evidence výnosů a nákladů oproti jednoduchému počítání příjmů a výdajů. Pokud jednoduché účetnictví sleduje pouhý tok peněžní prostředků přes příjmy a výdaje, pak podvojně účetnictví zachycuje hospodářské situace v podnikání pomocí dvou různých účtů. Jeden se účtuje na stranu MD a druhý na stranu D. Změny, které na těchto účtech nastávají, mají dopad do Rozvahy. V případě podvojněho účetnictví musí také dojít k dodržení tzv. akruálního principu, tzn. že je třeba dodržet pravidlo, které říká, že náklady a výnosy jsou účtovány v období, kterého se skutečně týkají.¹⁴

Jak jsem již definovala v úvodní části, označení účetní je široký pojem. A značně

¹¹ Účetní hospodářský výsledek = výnosy mínus náklady. Pro potřeby zákona o daních z příjmů dochází k dalším úpravám tak, aby mohlo dojít ke stanovení základu daně.

¹² JANHUBA Miloslav, *Účetnictví soukromých podnikatelů*, Praha: Hříbal, 1992.

¹³ Výnos nejčastěji vzniká ve chvíli, kdy je poskytnuta služba, prodáno zboží nebo výrobek (podle toho za jakým účelem společností vznikla) a to bez ohledu na to, zda byl tento výnos proplacen. Oproti tomu příjem vzniká až ve chvíli, kdy společnost přijme peněžní prostředky ať už formou hotovostní nebo přípisem na bankovní účet. Pokud tedy OSVČ vystaví fakturu za poskytnuté služby, je pro ni důležitý až okamžik, kdy za tyto služby dostane zaplacen. Pokud však fakturu vystaví společnost s ručením omezeným, pak ji výnos vzniká už ve chvíli poskytnutí služby bez ohledu na to, jestli k úhradě dojde ihned nebo až později. Obdobně to funguje i u nákladů a výdajů. Pokud OSVČ přijme fakturu např. za dopravu, pak má výdaj, kterým si může snížit svůj základ daně z příjmů až ve chvíli, kdy fakturu proplatí, tedy když dojde k toku peněžních prostředků. Na rozdíl od toho v podvojněm účetnictví vzniká náklad na dopravu už ve chvíli, kdy je doprava poskytnuta (do účetnictví se nejčastěji dostane zaúčtováním na základě přijaté faktury nebo smluvního závazku) a to bez ohledu na datum jeho úhrady.

¹⁴ To se týká například situací, kdy účetní jednotka v prosinci (poslední měsíc účetního období) obdrží fakturu na leden (následující účetní období). Podvojně účetnictví se tak musí vypořádat se situací, kdy je nutné závazek zaúčtovat do prosince, ale náklad za nájemné do ledna.

odlišná může být i pracovní náplň jednotlivých účetních. V této části textu budou představeny, alespoň v základních rysech, pracovní náplně těch účetních, kteří odpovídají mnou uváděnému pojmu „moderní účetní“ a tedy splňují ten nejdůležitější požadavek, a to je komplexnost jejich vědomostí a praxe. Tyto údaje mají svoji důležitost v návaznosti na informace, které se zabývají vztahem účetních a daňových poradců, auditorů, finančního úřadu, oblasti vzdělávání atp. Také v případě hodnocení postavení účetních ve společnosti. Účetní profese sice působí, že funguje sama o sobě, ale není to tak. Není osamělá, musí spolupracovat i s dalšími profesemi či institucemi, které jsou pro ni velmi důležité. Protože být účetní neznamena pouze účtovat jednotlivé doklady, ale patří k tomu ještě další povinnosti, často, co se týče časové náročnosti, mnohem podstatnější.

V případě, že se jedná o účetní, které nemají podřízené, pak mezi jejich povinnosti patří zaúčtování veškerých účetních dokladů, jako jsou faktury, ať už přijaté nebo vystavené, bankovní výpisy nebo pokladní doklady. Přípravují také podklady pro tvorbu daní, často zpracovávají i mzdy. Kromě samotné účetní práce s doklady jejich povinností je i příprava výstupů z účetnictví. To nejsou jen výkazy pevně dané zákonem (jako je Rozvaha nebo Výkaz zisku a ztráty), ale také reporty, které slouží vedení podniku. To takto získané informace používá k řízení celé společnosti a rozhodování o jejím budoucím směřování. Tyto reporty nemají unifikovanou podobu, ale jsou přizpůsobeny společnosti na míru. Obvyklé také je, že účetní připravuje různé statistické výkazy pro Český statistický úřad nebo podklady pro bankovní instituce v případě, že společnost má nebo žádá o bankovní úvěr. Další komunikace probíhá s Finančním úřadem, daňovým poradcem či auditorem.

Velmi důležitou součástí je práce s výpočetní technikou, s důrazem na účetní software. V dnešní době mají zvláštní postavení programy pracující s vytěžováním/indexací dat. Proto často dochází ke komunikaci a také spolupráci mezi účetními a IT specialisty při jednání o úpravách účetních softwarů, tak aby výstupy z nich odpovídaly podmínkám zákonů a také potřebám účetní jednotky. Vzhledem k výše uvedenému patří mezi povinnosti účetních neustálé se vzdělávání a sledování novinek z účetního, daňového a často i IT světa, a to ať už formou samovzdělávání nebo účasti na různých školeních či seminářích.

V případě, že mají účetní podřízené, je součástí pracovní náplně i jejich, zvláště odborné, vedení. Dále jejich podpora, ale také kontrola kvality odvedené práce. Účetní na těchto pozicích si bývají vědomi toho, jak je důležité, aby se účetní, se spíše juniornějšími zkušenostmi, rozvíjeli a proto čas, který tráví tím, že učí „novou generaci účetních“ je důležitou položkou v jejich pracovním rozvrhu.

1.2 LITERATURA A INTERNETOVÉ ZDROJE

Literaturu, kterou jsem ke své práci použila lze rozdělit do dvou skupin. Do první patří sekundární literatura, která vysvětluje základní data a termíny, které se daného tématu týkají, reflektuje také metodu orální historie, která byla v rámci diplomové práce použita. Do té druhé spadá dobová odborná literatura, která mi sloužila, mimo jiné, k tomu, abych zjistila, jaké informace měli tehdejší účetní k dispozici. Vývoj účetní profese byl v mnou sledovaném období ovlivněn různými vnějšími vlivy, které jsou blíže definované v položených výzkumných otázkách. Sekundární literatura pokrývá jejich popis a vzhled do jejich historie. Jedná se o literaturu zabývající se podnikatelským prostředím, zákonnými normami a výpočetní technikou. Seznámení se se sekundární literaturou předcházelo samotnému terénnímu výzkumu. K jejímu prostudování jsem přistoupila z toho důvodu, abych získala vzhled do doby, do které je diplomová práce zasazena. Bylo však potřeba se seznámit nejen s událostmi ze zkoumaného období, ale částečně i z doby předcházející a to proto, že jsem počítala s tím, že se rozhovory budou dotýkat i let dřívějších. A také proto, že jsem chtěla využít možnosti srovnání různých situací v různých dobách, např. před a po roce 1989, nebo 90. léta vs. současnost. Se znalostmi, které jsem získala během studia sekundární literatury jsem mohla pracovat během rozhovorů a zároveň mi posloužily i při jejich interpretaci.

Největší množství literatury je k dispozici k tématu, které se týká podnikatelského prostředí a změny hospodářského systému. Mezi ty nejzásadnější patří kniha *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992, 2. díl období 1945-1992*.¹⁵ Tuto publikaci bych definovala jako základní příručku pro získání přehledu, jak fungovalo hospodaření v Československu v dané době se všemi jeho návaznostmi, příčinami a důsledky (vytváření strategií ekonomické transformace, systémové proměny, ekonomické problémy spojené s rozdělením ČSFR atp.). Ostatní díla jsou detailnějším rozbořením některého z výše uvedených aspektů, jako např. kniha od Václava Rameše *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii?*¹⁶, která mapuje nejen cestu, kterou se Československo vydalo, ale i ty, které byly pouze zvažovány, tzn., že se vrací k samotnému zrodu myšlenky: od reformního komunismu k privatizaci. Dále bych zmínila publikaci *Transformace české*

¹⁵ PRŮCHA Václav a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, Brno: Nakladatelství Doplněk, 2009.

¹⁶ RAMEŠ Václav, *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii?*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.

ekonomiky 1989-2004¹⁷ Libora Žídky, která sleduje situaci v Československu již od konce 80. let, srovnává její pozitiva a negativa, dále sleduje politický vývoj a jednotlivé reformní kroky. Díky stylu zpracování mi přišlo zajímavé také dílo Budování kapitalismu v Čechách. Rozhovory s Tomášem Ježkem¹⁸ od Petra Husáka.

Dějínám účetnictví se v České republice věnuje, ve značné míře, paní docentka Pavla Slavičková, která na dané téma zpracovala několik děl. Mezi zvláště přehledné práce, a to díky své „učební“ struktuře, patří skripta s názvem Kapitoly z dějin účetnictví v českých zemích¹⁹. V tomto textu docentka Slavičková představuje, v základních bodech, nejen vývoj účetnictví, ale i legislativu, nebo vývoj výuky účetnictví. Velmi zajímavou částí jsou i medailonky důležitých osobností z oblasti účetnictví. Pro představení starších dějin účetnictví je možné využít její knihu Účetnictví mezi tradicí a racionalitou²⁰. Dalším dílem, které se věnuje dějinám účetnictví, je např. článek napsaný Janem Mikešem pro Český finanční a účetní časopis z roku 2016 Účetní evidence jako účinná norma v letech 1953–1965²¹, který se zabývá systémem účetní evidence platným v uvedeném období (zaváděným od roku 1951) a pokouší se nalézt shodné a rozdílné prvky s dnešním účetním systémem. Velmi užitečnou je také kniha Olgy Malíkové Účetnictví včera a dnes, která nejen že charakterizuje koloběh hospodářských prostředků, ale čtivou formou představuje i základní dějinné mezníky účetnictví.²²

Literatura týkající se dějin účetnictví byla důležitá pro srovnání různých časových úseků a pochopení toho, že účetnictví se v roce 1989 nezjevilo úplně nově, ale že mělo nějakou minulost, na kterou bylo možné se odkazovat a se kterou se mohlo srovnávat. Další zkoumanou oblastí je výpočetní technika, účetní softwary a také počátek doby využívání internetu. Jedním z děl, která se touto problematikou zabývají, je kniha Dějiny informatiky. Od abaku k internetu Neumanna Friedricha.²³

Sekundární literatura byla prospěšná pro nastavení mantinelů jednotlivých oblastí a

¹⁷ ŽÍDEK Libor, *Transformace české ekonomiky*, Praha: C. H. Beck, 2006.

¹⁸ HUSÁK Petr, *Budování kapitalismu v Čechách. Rozhovory s Tomášem Ježkem*, Praha: Volvox Globator, 1997

¹⁹ SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Kapitoly z dějin účetnictví v českých zemích*, Olomouc: Katedra aplikované ekonomie, 2007, dostupné na: http://old.ff.upol.cz/fileadmin/user_upload/FF-katedry/kae/img/P.Slavickova_Kapitoly_z_dejin_ucetnictvi_Ucebni_text.pdf.

²⁰ SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Mezi tradicí a racionalitou: v českých zemích od středověku do počátku 18. století*, Dolní Břežany: Scriptorium, 2017.

²¹ MIKEŠ Jan, *Účetní evidence jako účinná norma v letech 1953–1965*, [cit. 17.07.2022], dostupné na: https://cfuc.vse.cz/artkey/cfu-201601-0004_Ucetni-evidence-jako-ucinna-norma-v-letech-1953-1965.php.

²² MALÍKOVÁ Olga, *Účetnictví včera a dnes*, Liberec: Technická univerzita, 2010.

²³ NEUMANN Friedrich, *Dějiny informatiky. Od abaku k internetu*, Praha: Academia, 2009.

pro seznámení se s historií účetnictví, ale není a ani nemůže být tím nejdůležitějším pramenem pro můj výzkum. A to proto, že postihuje sice často velmi důkladný popis a rozbor zmíněných vnějších okolností, za kterých se účetní profese vyvíjela, ale ne účetní profesi samotnou. V kombinaci s odbornou literaturou a dalšími prameny, mezi které patří i ty archivní, ale hlavně rozhovory získané metodou orální historie, však pomáhá vytvořit celistvý obrázek účetní profese.

Opomenuta nesmí být ani literatura zabývající se metodou orální historie, protože právě prameny získané tímto způsobem patří mezi ty nejdůležitější. Zvláštní postavení v této skupině má kniha *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie* od Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho, která problematiku orální historie představuje nejen v jejích teoretických, ale i praktických perspektivách.²⁴ Tato publikace slouží také jako návod, jak s touto metodou pracovat, upozorňuje na její úskalí a radí, jakým způsobem se jich vyvarovat. Součástí jsou informace o tom, jak má rozhovor probíhat, jakým způsobem má být posléze analyzován a interpretován. V rámci přílohové části představuje, mimo jiné, příklad oslovovacích dopisů narátorům, který mi posloužil jako vzor při přípravě mého vlastního terénního výzkumu. Podobný význam má i kniha *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin* Miroslava Vaňka.²⁵ Vzhledem k tomu, že se věnuji dějinám konkrétní profese, pak pro mě byla další důležitou knihou publikace *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace* do Miroslava Vaňka a Lenky Krátké, na jejichž stránkách kolektiv autorů představuje několik různých profesí, např. hasiče, vojáky, příslušníky policejních sborů, pracovníky zahraničního obchodu atp.²⁶ Toto dílo může být inspirací pro každého, kdo se rozhodne některou z profesí zpracovat metodou orální historie.

Pokud sekundární literatura přináší základní přehled o okolnostech, které pomáhaly účetní profesi utvářet, pak je dobová odborná literatura velmi často pramenem, který ukazuje, jak turbulentním obdobím byla 90. léta 20. století pro oblast účetnictví. Vzhledem ke vzniku nových předpisů a norem se objevovaly nové učebnice, příručky, brožury atp., které se snažily účetním v přehledné formě předat informace o vznikajících zákonech. Tématu se věnovalo více autorů. Zdůraznila bych publikaci *Finanční účetnictví*²⁷ od Jana

²⁴ VANĚK Miroslav, MÜCKE Pavel, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha: Karolinum, 2015.

²⁵ VANĚK Miroslav, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

²⁶ VANĚK Miroslav, KRÁTKÁ Lenka, *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*, Praha: Karolinum, 2014.

²⁷ DOLEŽAL Jan, FIREŠ Bohuslav, MÍKOVÁ Marie, *Finanční účetnictví*, Praha: Grada, 2002.

Doležala, Bohuslava Fireše a Marie Míkové z roku 1992. Vzhledem k roku vydání je možné tuto knihu definovat jakou soudobou příručku sloužící tehdejšímu účetnictví k vzhledu do problematiky. Autoři se postupně zabývají postavením, funkcí a strukturou účetnictví, dále pak účetním výkazům, jako hlavnímu nástroji, kterým jsou účetní informace předávány jejich uživatelům. Publikace však obsahuje také konkrétní výklad k jednotlivým účetním problémům, jako je například oceňování, řízení peněžních toků cash flow, rozpočetnictví atp. Mezi další publikace, které se snažily účetní provést touto náročnou dobou je kniha Účetnictví soukromých podnikatelů²⁸ od Miloslava Janhuby. Přes svůj menší rozsah se jedná o velmi důležité dílo, protože obsahuje nejen vysvětlení základních pojmů a významu účetnictví, ale také přehledně objasňuje rozdíly mezi účetnictvím jednoduchým a podvojným. Popisuje, jak jednotlivá účetnictví vést a představuje také základní ukázkový příklad pro vedení jednoduchého účetnictví. V příloze je uveden také zákon o účetnictví a zásady vedení účetnictví při soukromém podnikání občanů.

Další obdobnou odbornou učebnicí jsou Ekonomické informace²⁹, kterou vydala Fakulta stavební Českého vysokého učení technického v Praze. Díky ní máme příležitost seznámit se s dobovými fakty, ale zároveň je to i skvělý pramen pro pochopení tehdejší „divoké“ doby, a to i díky úvodnímu textu autorů, kteří sami uvádí, že: *„Naše ekonomika přechází od centrálního direktivního řízení k regulaci na principech působení trhu. Je proto jen přirozené, že charakteristickým rysem dnešních dnů jsou změny, a to změny ve všech oblastech. Je jistě vzrušující takovou dobu prožívat, pro psaní učebních pomůcek ekonomických předmětů však rozhodně příhodná není. Vždyť řada zákonů, které mají vytvořit celkový rámec pro nové uspořádání, není ještě ani koncepčně připravena. A zákony, které již byly schváleny, čeká novelizace.*³⁰

Důležitá je také oblast daní, protože i v té došlo k velkým změnám. Z první poloviny 90. let je podstatný rok 1993, kdy došlo k zavedení daně z přidané hodnoty. To s sebou přineslo povinnost se s novou normou seznámit a naučit se vyplňovat příznání. Daňové problematice se věnovali autoři již v první polovině 90. let, kdy vycházela nejen aktuální znění zákonů, ale také různé příručky, které měli účetním jejich práci ulehčit, resp. jim pomoci při nastudování daňové problematiky. Mezi autory, kteří se v této době daním věnovali a na toto téma publikovali, patří Jan Klak. V roce 1991 vyšla jeho kniha Daň

²⁸ JANHUBA Miloslav, *Účetnictví soukromých podnikatelů, ...*

²⁹ HORÁKOVÁ Blanka, PLACHKÝ Milan, *Ekonomické informace (Základy ekonomické statistiky a účetnictví)*, Praha: Ediční středisko ČVÚT, 1991.

³⁰ HORÁKOVÁ Blanka, PLACHKÝ Milan, *Ekonomické informace ..., s. 3.*

z obratu, dovozní přírážka a nový systém daní³¹, v roce 1993 kniha *Nová daňová soustava*³². Obě publikace mohou sloužit k základnímu pohledu do problematiky změny daňového systému. Obdobným tématem, ale odlišným způsobem, se zabývá příručka Stanislava Šourka *Daňová soustava od 1.1.1993*³³. Dalším zajímavým příspěvkem do světa daňových reforem je článek Čestmíra Jarého *Daňové reformy 90. let minulého století v oblasti důchodových daní na příkladu současné ČR*³⁴, který představuje teoretické aspekty daňových reforem a analyzuje jejich základní aspekty na našem území v 90. letech minulého století, a to vzhledem k situaci v letech osmdesátých. Ač se zaměřuje především na důchodové daně, je velmi přínosný svým přehledným vhladem do vývoje a historie daňové soustavy. Základním pramenem jsou však přímo dané zákony. U DPH se jedná o zákon č. 588/1992 Sb., o dani z přidané hodnoty, ve znění pozdějších předpisů.

Celkově jsou tyto dobové materiály cenným zdrojem informací, protože díky nim je možné zjistit, jaké materiály měli tehdejší účetní k dispozici a jaké informace z nich mohli čerpat. Je sice pravda, že dobové brožury, učebnice a příručky se z velké části věnují vysvětlení účetní problematiky, ale v jejich úvodních částech a ve výkladech k jednotlivým pasážím se zobrazuje turbulentnost doby, když je často zdůrazňován fakt, že materiál vzniká v čase, kdy je možné očekávat následnou rychlou změnu v předpisech, která si vyžádá další úpravy ve výkladech účetní a daňové problematiky.

Mezi důležité prameny pro historický výzkum, patří, v mnoha případech, také dobové časopisy. Je tomu tak i v případě účetní oblasti. Periodika zabývající se účetní tematikou mají dokonce velmi dlouhou historii. Již v roce 1900 začaly vycházet „Účetní listy“, jejichž zakladatelem byl JUDr. Josef Pazourek, významný klasik účetní teorie. Účetní listy vycházely, s krátkým přerušením po druhé světové válce, až do roku 1949. Na jejich tradici navázal roku 1953 časopis „Účetní evidence“, který v roce 1966 změnil svůj název na „Účetnictví“, a který vychází dodnes.³⁵ Význam tohoto periodika spočívá v tom, že se nevěnoval pouze účetní problematice jako takové (zákonům či normám a jejich výkladu), ale také účetní profesi. V mnou sledovaném období je v časopise zveřejněna řada úvah nad tím, jakým způsobem se bude účetnictví i účetní profese vyvíjet v polistopadové době, různá

³¹ KLAJ Jan, *Daň z obratu, dovozní přírážka a nový systém daní*, Přerov: Softir, 1991.

³² KLAJ Jan, *Nová daňová soustava*, Hronov: Lors, 1992.

³³ ŠOUREK Stanislav, *Daňová soustava od 1.1.1993*, Praha: Prospektrum, 1993.

³⁴ JARÝ Čestmír, *Daňové reformy 90. let minulého století v oblasti důchodových daní na příkladu současné ČR*, [cit. 10.01.2023], dostupné na http://bit.fsv.cvut.cz/issues/01-15/full_01-15_02.pdf.

³⁵ ŠÍMÍKOVÁ Iris, *Determinace českého účetnictví v historickém kontextu*, [cit. 10.01.2023], dostupné na <http://ocs.ef.jcu.cz/index.php/inproforum/INP2010/paper/viewFile/132/128>.

srovnání situací účetnictví v Československu a v zahraničí, zamyšlení se nad výpočetní technikou jako nad pomocníkem při zpracování účetní dokumentace atp. Součástí časopisu jsou i různé inzerce a doplňkové texty, které také přinášejí zajímavé podněty. Příkladem může být informace zveřejněná v časopise v roce 1993, která se týkala účetní výstavy. Ta se měla konat ve dnech 15. – 17.11. 1993 v Praze v Obecním domě. Zde byl dán prostor prezentaci softwarů pro účetnictví, prodeji odborných knih, přednáškám a bezplatným účetním a daňovým konzultacím.³⁶

K dalším časopisům, které se zabývají problematikou daní a účetnictví patří Finanční daňový a účetní bulletin, který začal vycházet v roce 1992 a jak jeho autor uvádí, jeho cílem bylo „*přinášet praktickou orientaci ve finančních, daňových, účetních, ale také měnových, devizových, úvěrových, okrajově pak i v dalších předpisech s finančními vztahy souvisejícími, které ve svém souhrnu vymezují finančně ekonomické podmínky pro podnikání a jeho řízení*“. Důležitost tohoto periodika zdůvodňuje tím, že začíná vycházet v době, kdy „*dožívá finanční a účetní soustava založená v osmdesátých letech pro plánovité řízení v podmínkách tzv. Souboru opatření a později tzv. Perestrojky a kdy od roku 1993 přecházíme na systém, který se začíná podobat evropským podmínkám tržní ekonomiky.*“³⁷ Bulletin je rozdělen do několika oblastí, kdy se každá věnuje určitému tématu, např. dani z přidané hodnoty, dani z příjmů právnických osob, účetnictví atd. Každá část obsahuje krátké příspěvky, které mají podobu otázek a jejich odpovědí. Ty měly pomoci účetním, případně dalším zainteresovaným osobám, v orientaci v nových předpisech.

Mezi další dobové materiály, které jsem při psaní diplomové práce využila se řadí dokumenty, které jsem obdržela přímo od narátorů. Tímto způsobem jsem získala brožuru pojednávající o historii Svazu účetních, dále materiály týkající se účetní profese z pohledu využívání účetních softwarů. Sem patří různé návody, ale také výstupy z marketingových průzkumů z 90. let, které výsledky těchto šetření představují a prezentují údaje o společnostech, které si daný program v 90. letech kupovaly, a hlavně o osobách, které s daným softwarem pracovaly.

Vzhledem k faktu, že se věnuji tématu, které je relativně mladé, k mnoha oblastem existují již přímé internetové odkazy. Z tohoto důvodu patří i ty k důležitým zdrojům informací. Ať už se jedná o detaily týkající se Svazu účetních či dalších asociací a institucí nebo o různé odborné články.

³⁶ Účetní výstava, in: Účetnictví č. 19, ročník 1993.

³⁷ Editorium, in: Finanční daňový a účetní bulletin, nulté číslo, IV/92, s. 1.

1.3 ARCHIVNÍ PRAMENY

Pro svoji práci jsem zvolila téma, které se z největší části věnuje 90. letům 20. století. V souvislosti s archivními prameny je zde proto jistý problematický aspekt. Je jím předpis, který je dán zákonem o archivnictví. Jedná se pravidlo, které říká, že „*k nahlížení v archivech jsou přístupné jen archiválie starší třiceti let, není-li stanoveno jinak (...)*“.³⁸ Archivní prameny jsem tedy mohla využít pouze pro první roky mnou sledované doby či pro období starší. V rámci této oblasti jsem pracovala s nesetříděným fondem Ministerstva financí, který je uložen v Národním archivu. Získat přístup k tomuto fondu nebylo vůbec jednoduché. První kontakt s Národním archivem proběhl na začátku září 2022 a první návštěva archivu za účelem studia archiválií až v únoru 2023. Za tu dobu se stalo mnohokrát, že jsem chtěla svoji snahu o přístup k tomuto fondu vzdát, ale jsem ráda, že jsem tak neučinila. Součástí dokumentů jsou i informace o fondu Phare, který dokládá to, že se Ministerstvo financí na počátku 90. let zajímalo nejen o účetnictví jako takové, ale přímo o vývoj účetní profese. Tento fond totiž poskytl prostředky na financování konzultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví a účetní profese. Součástí fondu Ministerstva financí jsou dále různé návrhy zákonů, samotná koncepce reformy daňové soustavy a dokumenty mapující připomínkové řízení.³⁹

Archivní materiál jsem využila ještě v jednom případě, který se však nedotýkal přímo mnou zkoumaného období, ale let dřívějších. Jednalo se o fond Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v ČSR se sídlem v Praze, který se nachází v Archivu hlavního města Prahy. I tento fond je nesetříděný a o přístup k němu bylo nutné speciálně požádat. Součástí mé žádosti nebyl pouze tento fond, ale ještě také ten Klubu účetních úředníků hlavního města Prahy. K tomu mi přístup udělen nebyl. Archiv hlavního města Prahy odmítnutí zdůvodnil tím, že se zjistilo, že fond se netýká profesně-odborové organizace, ale jsou zde uvedeny fyzické osoby, které bude třeba teprve identifikovat a zároveň, že bude nutné restaurátorského zásahu. Fond týkající se Svazu účetních revizorů obsahuje účetní doklady, pokladní knihy, ale také zápisy ze schůzí předsednictva. Fond je datován převážně do prvních poválečných let (1945–1950).⁴⁰ Při psaní diplomové práce mi posloužil hlavně k prokázání toho, že sdružování účetních a jejich vzdělávání nebylo

³⁸ Zákon č. 499/2004 Sb., [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/zakony.aspx>.

³⁹ Fond MF ČSSR, Národní archiv.

⁴⁰ Fond NAD AHMP 689 Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha, Archiv hlavního města Prahy.

záležitostí, která by vznikla úplně nově, na „zelené louce“ až teprve novodobým Svazem účetních.

Mezi další archiválie, které mi, hlavně při zvažování tématu pomáhaly, patří ty, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze, v oddělení fondů hospodářských subjektů. To, že jsem mohla prostudovat fondy, které obsahují účetní materiál napříč celým 20. stoletím, mi pomohlo při vytváření představy o tom, jak se účetní materiály a výstupy z účetnictví proměňovaly v čase. A to jak v jejich fyzické podobě, tak samozřejmě i obsahové. Pro diplomovou práci byla tato vědomost důležitá ani ne tak proto, že bych tyto fondy využila konkrétně, ale pro celkovou představu o účetních a daňových výstupech a při úvahách nad různými proměnami v oblasti účetnictví v průběhu let.

1.4 ORALNĚ-HISTORICKÝ VÝZKUM

1.4.1 BADATEL – INSIDER

V souvislosti s metodou orální historie a zpracováním mé diplomové práce bylo třeba klást zvláštní důraz a pozornost na fakt, že jsem v rámci výzkumu působila jako „badatel – insider“. To znamená někdo, kdo pochází z prostředí, které zkoumá a tato oblast mu není cizí. Tuto svoji pozici považuji za výhodu, což neznamená, že bych si nebyla vědoma jejích nástrah. Ty mohou mít podobu například tendence být příliš „nakloněna“ dané profesi a nevnímat její problematické aspekty. V rámci rozhovorů pak může docházet k tomu, že se insider nedoptává na bližší souvislosti ať už proto, že se domnívá, že odpověď zná či předpokládá nebo proto, že ho nenapadne, že je třeba dané téma rozvést prostě proto, že je mu známé. Nad tím, jak uchopit svoji úlohu insidera jsem před začátkem výzkumu a před rozhovory dlouze přemýšlela. Jak docílit toho, abych vhodně využila výhody, které toto postavení přináší a eliminovala problematická hlediska, které mohou nastat.

Při samotném natáčení rozhovorů jsem se vždy snažila pozitivně využít svých znalostí např. účetní terminologie pro plynulost rozhovoru, ale zároveň si být vědoma všech výše popsaných nástrah. Další situace, kdy bylo třeba se nad tímto mým postavením badatele – insidera zamyslet, bylo později při psaní diplomové práci. Přičemž se domnívám, že zde se jednalo o situaci ještě složitější než při nahrávání rozhovorů. Zde bylo potřeba zaujmout objektivní stanoviska, snažit se o jistý odosobněný a badatelsky kritický přístup.

Na jedné straně jsem vnímala jistou zodpovědnost vůči účetní profesi, na druhou

stranu jsem si byla vědoma toho, že píšu práci, které by se měla stavět k problematice nestraně. Postupovala jsem tedy tak, že jsem pomocí jednotlivých pramenů napsala příslušnou kapitolu či podkapitolu a tu jsem následně podrobila, domnívám se, značnému kritickému zhodnocení. A to nejen z toho úhlu pohledu, zda daný text vypovídá opravdu to, co by měl, ale zároveň, zda jsem v něm, z pohledu historika, dostatečně badatelsky kritická. Tento přístup byl možná časově náročný, ale přistoupila jsem k němu proto, že jsem se snažila být, co nejvíce objektivní. Vypořádat se svým postavením badatele – insidera považuji nakonec za jeden z nejtěžších úkolů. Výzvou byl zvláště závěr, kde zodpovídám jednotlivé otázky, které jsem si na počátku psaní položila.

Mým cílem nebylo napsat oslavný text na účetní profesi. Už jenom proto, že i díky pozici insidera jsem si velmi dobře vědoma neduhů a neřestí, které nejen účetní, ale i samotnou účetní profesi často trápí. Na druhou stranu, tím, že jsem si z těch mnoha druhů účetních, které se na pracovním trhu nacházejí, vybrala právě pohled na ty, u kterých jsem předpokládala, že díky svým znalostem a dovednostem reprezentují skupinu účetních, díky kterým se účetní profese posouvala kupředu, nemůže být překvapivé, že zmíněné nedostatky, které některé účetní trápí, se v případě mých narátorek příliš nevyskytovaly. Každopádně mohu jen doufat, že se mi vyvážení všech problematických aspektů a výše uvedených skutečností alespoň trochu povedlo.

1.4.2 VÝBĚR A KONTAKTOVÁNÍ NARÁTOREK A NARÁTORŮ

Pro svoji diplomovou práci jsem zvolila skupinu narátorek a narátorů, kterou lze rozdělit na dvě části. Do první patří narátorky, účetní, druhou tvoří narátoři, jejichž profese je s účetní oblastí spjata. Při výběru narátorek jsem vycházela z definice „moderní účetní“ tak, jak jsem ji stanovila v kapitole hovořící o účetních pojmech. Mezi mé narátorky patří ženy, které se účetnictvím dlouhodobě věnují a jejichž dosah v této oblasti je komplexní. A právě komplexnost zkušeností a dlouhodobá praxe byli základním kritériem při jejich výběru. Svoji důležitost však měly také okolnosti jejich profesního života. Postupovala jsem tak, aby vybraný vzorek narátorek byl, i přes stejné základní kritérium, různorodý.

Jednotlivé narátorky jsou specifické způsobem, díky kterému se k účetní profesi dostaly, jsou také různého věku. Dvě z osmi narátorek působí v Praze, šest ve východních Čechách. Tato oblast je více zastoupena částečně proto, že odtud pocházím a oslovila jsem narátorky, které znám z doby, kdy jsem sama v účetní oblasti začínala, částečně jde ale o

náhodou. Kontakt na dvě z narátorek jsem získala na facebooku, ve skupině určené pro účetní. Oslovila jsem celou skupinu s tím, zda by někdo neměl zájem se zúčastnit mého projektu a domluvila jsem se s těmito dvěma narátorkami, které odpovídaly profilu. To, že jejich působení spadá do východních Čech je dílem náhody. Od jedné z nich jsem pak dostala kontakt na její kolegyni, která pracovala také ve východních Čechách. V mnou vybraném vzorku se nachází čtyři, které v době vzniku rozhovorů pracovaly pro několik různorodých klientů jako OSVČ, příp. na dohody, dvě hlavní účetní pracující v zaměstnaneckém poměru a dvě majitelky účetních firem.

Úmyslně jsem vybírala narátorky tak, aby byla zastoupena všechna tato jejich současná postavení a to proto, aby bylo možné zjistit např. jaký je jejich názor na možnost podnikání, proč se k podnikatelské činnosti (ne)rozhodly atp. Z výše uvedeného vyplývá, že výběr padl pouze na narátorky. Jedním z důvodů bylo mít možnost pro srovnání jejich profesních osudů a jejich zkušeností. Protože pracovní činnost žen bývá často ovlivněna jejich další rolí, a to rolí matky. I kdyby jen v té základní rovině, jakou je mateřská dovolená a s ní často související přerušení profesní kariéry. Druhým je fakt, že v průběhu let došlo k feminizaci této profese. Pokud pohlédneme do historie, zjistíme, že v roce 1958 došlo ke zrušení pozice hlavní účetní. V samotné profesi se jedná o důležitý milník, protože značná část dosavadních hlavních účetních odešla na vyšší pozice, v pozdějších letech označované jako ekonomický náměstek. Tím vznikl prostor pro to, aby uvolněné pracovní místo, které mělo na starost samotné účetnictví obsadili noví pracovníci a těmi se v mnoha případech staly právě ženy. Jedním z důvodů může být fakt, že ve chvíli, kdy vznikly pozice ekonomických náměstků, nižší pozice již nebyly tak manažersky náročné. V dané době se jistě našlo mnoho žen, které měly odborné znalosti i osobnostní předpoklady proto to, aby vyšší funkce mohly zastávat, ale vzhledem k tomu, že na jejich bedrech spočívala i péče o rodinu, nemohly na časově náročnou práci příliš pomýšlet.⁴¹

Fakt, že v dřívějších dobách pozice ekonomických náměstků zastávali muži potvrzují všechny narátorky i narátoři, s kterými jsme toto téma řešili. I v pozdějších letech zůstává účetnictví doménou spíše žen, což dokládá nejen můj terénní výzkum, ale například také průzkum společnosti Ježek software s.r.o. z roku 2000, který dokládá, že z účetních, kteří využívali ke své práci jejich software byly ženy ze 74 %.⁴²

⁴¹ SCHRÖLL Rudolf, *K dosavadnímu vývoji účetnictví a postavení účetních pracovníků v Československu*, in: Účetnictví, číslo 3, rok 1990, s. 82.

⁴² Telemarketingový průzkum zákazníků – uživatelů software pro podvojně účetnictví, Ježek software, 08/2000.

Mého výzkumu se zúčastnilo osm narátorek – účetních. Nyní uvádím základní medailonky, přičemž jsou narátorky řazené od nejstarší po nejmladší.

- Z tohoto pohledu je na první místě paní Libuše Folbergerová, ročník 1945. Paní Folbergerová vystudovala Obchodní akademii, ale drtivá část její kariéry před rokem 1989 se účetní oblasti netýkala. Krátce po roce 1989 si zařídila živnostenské oprávnění a účetní profesi se věnuje dosud.
- Paní Olga Malá se narodila v roce 1956. Vystudovala učební obor v Tesle, elektromechaniku. K účetní profesi se dostala až po roce 1989, když si ji jako zaměstnankyni Finanční úřadu vytipovala jedna účetní firma. Vystřídala několik různých účetních pozic. V současné době zpracovává převážně daňovou evidenci pro více klientů.
- Paní Drahomíra Eliška Kovaříková se narodila v roce 1957 a před rokem 1989 pracovala ve vědeckotechnickém rozvoji Uranových dolů na ekonomickém úseku. Po roce 1989 se stala poslankyní za Občanské fórum a působila na hospodářském výboru. Později si založila vlastní účetní společnost, kterou vede dodnes.
- Paní Jana Zavadilová, ročník 1959, vystudovala střední obchodní školu, posléze pracovala jako účetní a sekretářka u drobné provozovny městského úřadu nebo jako provozní v hotelu. Po roce 1989 šla pracovat do obchodu, kde měla působit jako prodavačka, ale nakonec se zde starala o účetnictví. Získala živnostenské oprávnění a klientskému účetnictví se věnuje dodnes.
- Paní Zdeňka Brandejsová, ročník 1959, vystudovala Vysokou školu zemědělskou, provozně ekonomickou fakultu. Po ukončení studia pracovala jako účetní a také jako účetní metodička. Po roce 1989 působila mimo jiné, také v oblasti auditorů, v současné době pracuje jako hlavní účetní.
- Paní Alena Cejnarová, ročník 1964 vystudovala střední technickou školu, ale ekonomické zaměření. Před rokem 1989 pracovala jako zásobovačka a také jako ekonomka. V roce 1996 začala v účetnictví podnikat. V současnosti vede vlastní účetní společnost.
- Paní Eva Fišerová, ročník 1971 vystudovala střední ekonomickou školu. Po maturitě začala pracovat jako řadová účetní u Jednoty v Novém Bydžově. Po roce 1989 působila krátce v podniku svého otce. Odtud odešla do společnosti, u které působí dodnes, a to na pozici hlavní účetní.

- Paní Lucie Krčmářová, ročník 1972 vystudovala nejprve obor strojírenství, posléze ještě účetní nastavbu. Téměř celou svoji kariéru se věnovala účetnictví. V současné době zpracovává účetnictví několika společností.

Do druhé skupiny jsem hledala narátorky, příp. narátory, kteří by svým pohledem přispěly k objasnění tématu z pozice, která ač „neúčetní“ je s účetnictvím pevně spjata. Vybrala jsem narátory ze dvou oblastí, které k účetnictví neodmyslitelně patří a které jsem také zahrнула do témat, kterým se v rámci výzkumu věnuji. Jedná se o vzdělávání účetních a o obor věnující se účetním softwarům.

Skupina žen narátorek - účetních je tedy doplněna o majitele společnosti, která se věnuje vývoji účetního softwaru a dva narátory, jejichž působení je spojené se Svazem účetních, což je dobrovolná profesní organizace, která účetní sdružuje⁴³ a zároveň pořádá různá odborná školení.⁴⁴ Nebylo mým úmyslem vybrat konkrétně muže a postavit je tak, určitým způsobem proti účetním, ženám. V případě Svazu účetních jsem jako první kontaktovala Svaz účetních v Hradci Králové, i z toho důvodu, že z východních Čech je šest z osmi narátorek. Bohužel jsem na svou žádost nedostala žádnou odpověď. V případě úspěšného zkontaktování by se jednalo o narátorku, ženu. Následně jsem oslovila Svaz účetních v Praze. Zde je kontaktní osobou muž, Ing. Ladislav Zemánek, který působí ve Svazu účetních od roku 1998, v současné době na pozici ředitele profesního aparátu. Od Ing. Zemánka jsem následně získala tip na Ing. Lubomíra Harnu, který byl důležitou postavou Svazu účetních, zvláště na počátku mnou sledovaného období a který se pohyboval nejen v oblasti účetnictví, ale také výpočetní techniky a auditu.

V případě oslovování případných narátorů či narátorek z oblasti účetních softwarů jsem jako první zkusila oslovit firmu MRP, což je společnost zabývající se vývojem účetních softwarů a jejíž začátky spadají do počátku 90. let. V tomto případě jsem neměla vůbec příležitost spojit se s vedením společnosti. Kontakt, který jsem na tuto firmu získala mi řekl, že vedení firmy by jistě o účast na takovémto projektu zájem nemělo. Oslovila jsem poté firmu Ježek software, taktéž společnost, která se účetními softwary zabývá. V roce 1992 vzniklo sdružení Tichý & Ježek a vytvořilo program ÚČTO pro vedení jednoduchého účetnictví. Podle informací na jejich webových stránkách, používalo jejich program do dvou let 10 000 uživatelů. Později přibyl i program pro účetnictví podvojně. Ing. Tomáš Ježek,

⁴³ Dále také auditory, daňové poradce a další zájemce o oblast účetnictví.

⁴⁴ Ke Svazu účetních patří také Institut certifikace Svazu účetních, organizace zaměřená na vzdělávání účetních a na podporu rozvoje účetní profese.

který vystudoval ČVUT, obor elektronické počítače se výpočetní technice věnuje celý svůj profesní život. Souhlasil s rozhovorem, za což jsem byla velmi ráda, protože jméno tohoto softwaru nakonec rezonovalo mezi mými narátorkami velmi často, na rozdíl od softwaru původně zvažované společnosti MRP.

První narátorkou, kterou jsem oslovila byla paní Libuše Folbergerová, kterou znám osobně ze začátku své profesní účetní kariéry. Byl to rozhovor, který proběhl v dubnu 2022 a jednalo se o tzv. zkušební rozhovor, který měl potvrdit či vyvrátit předpoklad, že mnou vybrané téma bude možné zpracovat právě pomocí metody orální historie. Narátorka s rozhovorem ochotně souhlasila, přičemž pro tento souhlas vidím dva základní důvody. Prvním je fakt, že se s narátorkou, i když z dřívější doby, známe a druhým důvodem je její všeobecná ochota o účetnictví hovořit a snaha pomoci nejen studentkám např. obchodních škol při jejich studiu, ale i začínajícím účetním, a tím „vychovávat“ budoucí generaci.⁴⁵ Další narátorkou, kterou znám osobně již delší dobu a kontakt s ní tak byl bezproblémový, byla ta, se kterou jsem mluvila jako poslední, jednalo se o paní Evu Fišerovou.

Ostatní narátorky jsou dámy, které jsem do doby nahrávání rozhovorů neznala. Kontakty na ně jsem získala třemi způsoby. Do první kategorie spadají narátorky, o kterých jsem se dozvěděla prostřednictvím někoho mě známého. Do druhé pak ty, které jsem oslovila prostřednictvím profesní skupiny na facebooku, která účetní sdružuje a kde si účetní vyměňují své zkušenosti z účetní oblasti. Třetím způsobem byl efekt tzv. „sněhové koule“⁴⁶, kdy mě narátorky po rozhovoru samy upozornily na další možné účetní, které by se pro projekt hodily.

Pro oslovení narátorek jsem připravila dopis, který měl představit, jak mě, jako osobu zodpovědnou za výzkum, tak také téma diplomové práce a dále způsob, jakým by rozhovor probíhal. Jak jsem uvedla výše, inspiraci pro napsání tohoto dopisu jsem našla v knize *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie* od Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho.⁴⁷

⁴⁵ Narátorka již v předchozích letech pomáhala studentkám např. při jejich stanovení tématu různých studijních prací či ohledně zprostředkování kontaktu na společnosti, které by byly vhodné jako zkoumané subjekty pro ekonomické či účetní analýzy.

⁴⁶ Kniha Miroslava Vaňka a Pavla Mückeho „*Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*“ na straně 159 definuje „Snowball sampling technique“ jako metoda, kdy se badatel od prvních oslovených narátorek dozvídá jména dalších osob, s nimiž by z hlediska jeho výzkumného projektu bylo užitečné vést rozhovor.

⁴⁷ VANĚK Miroslav, MÜCKE Pavel, *Třetí strana trojúhelníku*, ..., s. 260-261.

1.4.3 PRŮBĚH ROZHovorŮ

Všechny mnou uskutečněné rozhovory probíhaly při jediném setkání a byly vedeny dle pravidel metody orální historie. Součástí rozhovorů byly připravené tematicky zaměřené otázky, o kterých je pojednáno níže. Jako první jsem narátory požádala o to, aby se sami představily, a to včetně svého „životního příběhu“, s tím, že já bych se později doptala a provedla náš rozhovor tématy spojených s mou diplomovou prací.

Stejně jako narátory i nahrané rozhovory lze rozdělit do dvou skupin. Do první patří rozhovory s narátorkami – účetními. Do druhé skupiny pak rozhovory se třemi narátory, jejichž profese není přímo účetní, ale s účetnictvím je velmi úzce spjata.

To, co měli moji nárátoři společné, byla ochota promlouvat o profesních záležitostech, ale již méně o svém osobním životě. Jeden z narátorů odmítl sdělit jakékoliv detaily o svém soukromém životě. Ostatní se z počátku snažili o předání alespoň základních životopisných údajů, ale spíše se projevovala tendence dostat se co nejdříve k profesním, účetním, tématům. Je možné, že příčinou tohoto byl fakt, že se narátorky a nárátoři nedomnívali, že by jejich soukromé životní osudy měly vliv na výzkumné téma. Tato situace není neobvyklá, s podobným přístupem se setkali i autoři knihy *(K)lidová věda?*. Tato publikace se zabývá rozhovory s vědci a vědkyněmi, kteří taktéž při rozhovorech upozadili reflexi svého životního příběhu.⁴⁸ Rozhovorům předcházelo zopakování toho, k čemu budou nahrávky sloužit, o čem diplomová práce bude a diskuse nad souhlasem narátora. Pouze jeden z narátorů si vymínil autorizaci z rozhovoru použitých částí. Ostatní nárátoři a narátorky si podobné podmínky nekladli. V případech, kdy jsem narátory neznala, jsem je také blíže seznámila se svou osobou, svou profesní kariérou a pohnutkami k sepsání této práce.

Jistou zajímavou okolností je fakt, že se v rozhovorech s narátorkami příliš neobjevovala témata, která by byla neočekávaná. Některé z narátorek se striktně držely tématu účetnictví, jiné zabrousily i do jiných vod, například politických (svoje působení či názory na události 1989) či na hodnocení současné politické situace, ale jednalo se pouze o krátké úryvky. Hlavní pozornost byla vždy upřena na účetní problematiku.

Rozhovory se třemi narátory byly specifické tím, že tématem rozhovoru byla oblast účetnictví a účetní profese pohledem „zvenčí“. Rozhovor s Ing. Ježkem pak byl speciální

⁴⁸ KRÁTKÁ Lenka, WOHLMUTH MARKUPOVÁ Jana, VANĚK Miroslav, *(K)lidová věda?*, Praha: FHS UK, 2018, s. 23.

ještě také v tom, že se věnoval hodně výpočetní technice (i když s účetnictvím spjaté) a byl plný odborných výrazů a termínů nesouvisejících s účetní oblastí. Tento rozhovor byl ovšem velmi přínosný právě proto, že dal pohledu na účetnictví nový rozměr v kontextu spojení účetní profese s využitím účetních softwarů. Ing. Ježek mi zároveň poskytl přístup k jejich marketingovým materiálům, které obsahovaly, mimo jiné, statistické informace týkající se uživatelů jejich účetních softwarů, které mi přinesly další důležité údaje, např., kdo ve firmách vede účetnictví (interní vs externí účetních, sám majitel atp.) nebo zda účetní využívající jejich software byli více muži či ženy atp. Jednalo se o statistické informace, bez možnosti přiřazení údajů k jednotlivým obchodním partnerům.

Rozhovory s narátory, kteří jsou spojeni se Svazem účetních byly zaměřené hlavně na definování účetní profese a na vzdělávání. Což jsou hlavní dvě oblasti, kterým se Svaz účetních věnuje. Zvláště úsilí, které Svaz věnuje práci na hodnocení postavení účetních ve společnosti a vnímání této profese, jsou oblasti, na které byl v rozhovorech kladen značný důraz, což přičítám tomu, že toto téma bylo pro oba narátory zvláště podstatné. Samozřejmě důležité byly informace o fungování a historii samotného Svazu účetních, ale velmi podnětné byly i údaje např. o fondu Phare, ze kterého byl v 90. letech 20. století financován výzkum týkající se rozvoje účetnictví a účetní profese, o kterém jsem se již zmínila při popisu archivních pramenů.

Pro narátorky, účetní, jsem měla připravený okruh otázek, kterým jsem se chtěla věnovat. Mezi ty patřila témata, která mám zohledněna i v rozvržení diplomové práce, v její empirické části. Jednalo se o podnikatelské prostředí, vzdělávání, výpočetní techniku a postavení účetních ve společnosti. V případě okruhu věnující se podnikatelskému prostředí jsem se primárně zajímala o jejich názor na změnu hospodářského systému po roce 1989; na případné začátky podnikání jejich nebo někoho v jejich okolí; a také na jejich názor na podnikatelské prostředí v devadesátých letech ve srovnání se současností. Dále jsem věnovala pozornost jejich případné zkušenosti s privatizací a také se vstupem České republiky do Evropské unie. Zda nějakým způsobem ovlivnil podnikání jich samotných, případně společností, o jejichž účetnictví se staraly. V rámci okruhu vzdělávání jsem se ptala na jejich školní vzdělání; způsob, jakým se k práci účetní dostaly; jakým způsobem se seznamovaly s novinkami v účetní a daňové oblasti; jaké byly jejich první zkušenosti s novými normami, jako byl zákon o dani z přidané hodnoty. Zvlášť jsem se ptala také na záležitosti Finančního úřadu, jako je informovanost jeho pracovníků a na kontroly. U výpočetní techniky jsem se dotazovala na zkušenosti s počítači před rokem 1989; na první

setkání s osobními počítači, dále na počátky internetu a na jeho vliv na účetní profesi.

Jak bylo řečeno výše, u rozhovorů s narátorkami, účetními, jsem byla v pozici insidera. Tato pozice může, v určitých situacích, stavět dotazující i narátorky do specifické pozice. Z mého pohledu se však domnívám, že klady převážily nad zápory. Účetnictví je specifickou oblastí, která k profesnímu rozhovoru potřebuje určitou znalost účetní problematiky ze strany tazajícího. Tím, že rozhovory probíhaly v podstatě mezi dvěma účetními, pomohl tento fakt hlavně v tom směru, že odpadla nutnost vysvětlovat i ty nejzákladnější účetní termíny (což se domnívám, že by narátorky jistým způsobem obtěžovalo) a zároveň, alespoň v to doufám, měly narátorky pocit jistého propojení se mnou, při vyprávění o svých profesních zkušenostech.

Občas také docházelo ke srovnání situace v účetnictví z doby, které se moje práce věnuje a současností, a i zde bylo znát, že narátorky počítají s určitou mírou znalosti účetního prostředí z mé strany, když se objevovaly výrazy typu „to asi pamatujete“, „jak víte“, „jak si umíte představit“ atp. V některých případech došlo v rámci nahrávání k předání formulářů či dalších různých tiskopisů vztahujících se k době, jak před rokem 1989, tak i po něm. Dokládá to jistou míru snahy narátorek se na rozhovor připravit, ale i jejich ochotu věnovat mému tématu čas i mimo samotné nahrávání, za což jsem pochopitelně byla velmi vděčná.

2. HISTORICKÁ ČÁST

Hospodářská situace v Československu před rokem 1989 vycházela z postavení, ve kterém se nalézala celá země. Tedy z jejího zakotvení v pozici satelitu Sovětského svazu a v hospodářském systému spočívajícím v centrálně direktivním řízení. Bodem zvratu se staly události následující po 17. listopadu 1989.⁴⁹ Ty do tehdejšího Československa přinesly dalekosáhlé změny. Mezi nejdůležitější patří ty v rozvoji sektoru komerčních bank, deregulace tvorby cen nebo ve vlastnické struktuře podniků, tedy privatizace.⁵⁰ Ta se skládala z několika procesů a to tzv. malé privatizace, velké privatizace, privatizace zemědělského majetku a z prodeje zemědělských a lesních pozemků.⁵¹ Snaha o zvyšování úrovně hospodářství vycházela z předpokladu, že pokud se bude dařit celé ekonomice, pak se bude zároveň s tím zvyšovat i životní úroveň občanů.⁵² Přechod ekonomiky země na podmínky tržního hospodářství předurčil další směr vývoje účetnictví.⁵³ Došlo k podstatným změnám v účetní legislativě a transferu znalostí ze západních zemí. Začaly se také objevovat nové profesní organizace,⁵⁴ které vznikly za účelem reprezentace dané oblasti zájmu v rámci nového hospodářského systému republiky.⁵⁵

Počátky samotného účetnictví však spadají do hluboké minulosti.⁵⁶ Na území současné České republiky došlo k postupnému vývoji, když se v nově vzniklé Československé republice nejprve navazovalo na normy Rakouska-Uherska⁵⁷, kdy platilo více různých účetních soustav⁵⁸, aby posléze bylo potřeba se přizpůsobit novému politickému systému, který v zemi ustanovila komunistická strana.⁵⁹ V roce 1989 se

⁴⁹ PRŮCHA Václav, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, ..., s. 939.

⁵⁰ WAGNER Jaroslav, FIBÍROVÁ Jana, KŘEHNÁČOVÁ Aneta, *Vývoj manažerského účetnictví v České republice: 1989-2019*, in: Český finanční a účetní časopis, 2019, roč. 14, č. 4, s. 62-63.

⁵¹ ZEMAN Karel, *Analýza privatizace a restitucí v ČR*, Praha: Karolinum, 2017, s. 79.

⁵² KLORAZ Jiří, *Účetnictví pro každého*, Praha: Práce, 1991, s. 7.

⁵³ RYNEŠ Petr, *Podvojný účetnictví pro podnikatel: platné od 1.1.1993*, Praha: Trizonie, 1993, s. 6.

⁵⁴ WAGNER Jaroslav, FIBÍROVÁ Jana, KŘEHNÁČOVÁ Aneta, *Vývoj manažerského účetnictví v České republice* ..., s. 63.

⁵⁵ MÜLLEROVÁ Liberuše, MÜLLER Karel B., *Profesní komory jako součást občanské společnosti*, in: Český finanční a účetní časopis 2013, roč. 8, č. 3, s. 20.

⁵⁶ Vznik účetnictví se datuje již do dob, kdy se začaly utvářet první civilizace. Počátky současného systému Podvojný účetnictví spadají do 15. století a jsou spojeny se jménem italského františkánského mnicha a matematika Luca Pacioliho.

⁵⁷ VÍTEK Leoš a kolektiv, *Sto let financí a účetnictví na území České republiky*, Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2018, s. 121.

⁵⁸ SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Kamerální účetnictví v jeho vývoji na území dnešního Česka*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2022, s. 7.

⁵⁹ PUCHINGER Zdeněk, SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Malé dějiny účetnictví*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 108.

tehdejším Československem prohnala revoluční bouře, na kterou zákonodárci museli reagovat vydáním nových zákonů, norem a předpisů, v čele se zákonem o účetnictví z roku 1991 (jednalo se o zákon č. 563/1991 Sb.⁶⁰) nebo novým zákonem o dani z přidané hodnoty (zákon č. 588/1992 Sb.⁶¹). Všechny tyto okolnosti daly vzniknout novému podnikatelskému prostředí, kterému se účetní profese musela přizpůsobit.

Osoby, které se chtějí věnovat účetnictví mají dvě možnosti. Buď pracují jako účetní v pracovním poměru nebo v rámci živnosti vázané jako osoby samostatně výdělečně činné (OSVČ). Statistické údaje zveřejněné Ministerstvem průmyslu uvádí, že v posledním čtvrtletí roku 2022 působilo v České republice 84 626 osob, které měly živnostenské oprávnění k účetní živnosti, tedy k „činnosti účetních poradců, vedení účetnictví, vedení daňové evidence“⁶². Zákon č. 455/1991 Sb. stanovuje podmínky, za kterých je možné živnostenské oprávnění získat. V případě vysokoškolského vzdělání potřebuje žadatel tři roky praxe v oboru, v případě vyššího odborného vzdělání, středního vzdělání s maturitní zkouškou nebo osvědčení o rekvalifikaci je třeba pět let praxe v oboru.⁶³ Dále je nařízením vlády specifikováno, že do oblasti této živnosti spadá poradenství jak ve věcech účetnictví, tak daňové evidence. Dále lze v rámci této živnosti provádět i mzdovou agendu.⁶⁴

Na fakt, že účetní profese není v zákonech dostatečně ukotvena upozorňuje Svaz účetních. Ten na konci roku 2022 zveřejnil tiskovou zprávu, která hovoří, jak o problémech s chybějící legislativou, tak s nedostatkem účetních. Uvádí několik případů, kdy díky nekvalifikované účetní skončily společnosti s vysokými pokutami, některé i bankrotem.⁶⁵ Na tuto problematiku upozorňuje také ředitel profesního aparátu Svazu účetních České republiky Ing. Ladislav Zemánek: „*Účetní profese v České republice není dosud nějak legislativně upravena. Do současné doby je drobná zmínka v Živnostenském zákoně, kde je stanoveno, že by měl mít středoškolské vzdělání a nějakou praxi nebo vysokoškolské a také praxi. Přiměřeně kratší než ten středoškolák. To je všechno. Dá se to velmi snadno obcházet.*

⁶⁰ Zákon č. 563/1991 Sb., [cit. 29.01.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-563>.

⁶¹ Zákon č. 588/1992 Sb., [cit. 22.03.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-588>.

⁶² Počet živností dle vybraných oborů v jednotlivých krajích, [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/statisticke-udaje-o-podnikatelich/pocty-zivnosti-dle-oboru-v-jednotlivych-krajich--222296/>.

⁶³ Zákon č. 455/1991 Sb., [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-455>.

⁶⁴ Nařízení vlády ze dne 23. července 2008 o obsahových náplních jednotlivých živností, [cit. 23.02.2023], dostupné na: https://www.mpo.cz/assets/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/pravni-predpisy/2020/1/NV_278_08_o_obsah_naplnich_143_19_k_1_7_2019_WEB.pdf.

⁶⁵ Tisková zpráva: Kvalita účetních služeb zhoršuje chybějící legislativa, neznalost trhu i nedostatek účetních. Postihy jdou za podnikateli, [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.svaz-ucetnich.cz/aktuality/tiskova-zprava-kvalitu-ucetnich-sluzeb-zhorsuje-chybejici-legislativa-neznalost-trhu-i-nedostatek-ucetnich-postihy-jdou-za-podnikateli>.

*(...) Nějaké snahy o konkrétní úpravu účetní profese, co by ten účetní měl splňovat, jaká by pro něho měla platit pravidla, v minulosti byly, a bohužel neúspěšné.*⁶⁶

Co se týče devadesátých let, byla situace ještě o něco nepřehlednější, když chybělo i ono základní ukotvení v živnostenském zákoně. Narátorky, kterých se získání živnostenského oprávnění týkalo se svorně shodují na tom, že jeho získání bylo jednoduché: *„Tenkrát, možná poprvé tam žádná podmínka nebyla v tom roce 1990 ještě. Já jsem ukázala maturitní vysvědčení a dali mě to.*⁶⁷ Další narátorka uvádí, že *„dali živnosták komukoliv na cokoliv“* a že k ohraničení pomocí vzdělání a praxe došlo až později.⁶⁸ Což s sebou však přinášelo i problematické situace, protože pokud živnostenské oprávnění k účetním pracím získala i osoba bez adekvátního vzdělání, mohlo dojít k tomu, že účetnictví následně nebylo správně vedeno. Takovouto zkušenost prodělala i jedna z mých narátorek: *„A v té době, to ještě nebyla živnost vázaná, to byla živnost volná, takže každá servírka (...) šla a dělala účetnictví. (...) A já jsem po nich potom předělávala papíry, protože prostě přišla kontrola a zjistilo se, že to je prostě totálně špatně.*⁶⁹ I v této oblasti bylo třeba delšího času, než se situace alespoň částečně stabilizovala. Což ovšem neznamená, že poté, co se účetnictví stalo živností vázanou, nebylo možné, aby oprávnění získala osoba k této činnosti nezpůsobilá. Stačí, aby si účetní sehnal(a) dohled, který se za práci účetní zaručí nebo, aby byla nesprávně posouzena praxe žadatele o živnostenské oprávnění a problematická situace může být na světě.

Účetní profese je neoddělitelně spjata s předpisy, které její práci upravují. Nejedná se pouze o zákon o účetnictví, ale i další normy. Mezi ty patří např. zákon o obchodních korporacích nebo české účetní standardy. Velmi důležité jsou také daňové zákony, protože daně byly a jsou s účetnictvím často provázány. Účetnictví a údaje z něho byly podkladem pro výpočet různých daňových povinností. Často se také stávalo, spíše v menších podnicích, že to byli pracovníci účtáren, kteří pro svého zaměstnavatele daňová přiznání připravovali. A to přesto, že již v roce 1992 vznikl Zákon o daňovém poradenství, který upravoval oblast týkající se poskytování právní pomoci a finančně ekonomických rad ve věcech daní, odvodů, poplatků atp. Tento zákon dále upravoval vznik, postavení a působnost Komory daňových poradců.⁷⁰ Sama Komora daňových poradců uvádí, že jejím posláním je podporovat daňové

⁶⁶ Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská, 20.7.2022.

⁶⁷ Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.

⁶⁸ Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.

⁶⁹ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

⁷⁰ Zákon České národní rady ze dne 20. října 1992 o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců české republiky, [cit. 01.03.2023], dostupné na: <https://www.kdpcr.cz/informace/predpisy/zakon-o-danovem->

poradenství, sdružovat daňové poradce, chránit a prosazovat jejich oprávněné zájmy, zabezpečovat odbornou úroveň daňového poradenství a provádět kvalifikační zkoušky uchazečů o profesi daňového poradce a starat se o jejich přípravu k této kvalifikační zkoušce.⁷¹ Na rozdíl od účetních byla profese daňových poradců zákonem přímo ukotvena. Praxe však byla taková, že práce související s daněmi se velmi často prolínala s účetnictvím.

Součástí této kapitoly je i sledování vzniku jednotlivých zákonů, jako byl zákon o účetnictví nebo dani z přidané hodnoty, a jejich dopad na účetní profesi. Protože jeden z největších vlivů na pracovní náplň účetních měl právě zákon o účetnictví, který stanovoval, jakým způsobem má být účtováno a jaká pravidla mají být dodržována.

Každá účetní musela zákon o účetnictví dobře znát, aby mohla jeho podmínky aplikovat v praxi. Na počátku 90. let byla přichystána koncepce reformy celkového účetnictví v rámci přechodu republiky na tržní hospodářství. Tato reforma zahrnovala změny ve vlastní metodice účetnictví, zejména hospodářských organizací; novou úpravu a obsah účetních výkazů; nový přístup v prověřování vedení účetnictví a ročních účetních závěrek; vypracování nové právní úpravy usměrňování účetnictví a auditorské činnosti.⁷² Návrh nového zákona o účetnictví vycházel z prvorepublikové tradice, ale řešila se také případná inspirace francouzským a německým modelem.⁷³ „Sbírali se zkušenosti a znalosti k přípravě zákonů, no a ty se často střetávaly. Např. zákon o účetnictví byl zpracováván za pomoci Francouzů a Láďa Langr, který připravoval zákon o auditorech se orientoval zase na Angličany a když vznikly ty dva zákony, tak vlastně v sobě měly rozpory, protože to nenavazovalo na sebe, protože to účetnictví vycházelo z něčeho jiného než to, co se mělo kontrolovat pak ze strany těch auditorů (...) pak se to postupně jaksi řešilo.“⁷⁴

Nesoulady některých paragrafů v různých zákonech byly pro účetní profesi velmi důležité. A to proto, že se s touto komplikovanou situací museli účetní umět vyrovnat. V tomto zmiňovaném případě týkající se auditorů jde o významný aspekt. Auditor byl nezávislá osoba, která byla kvalifikovaná k provádění auditu. Přičemž posláním a smyslem auditu účetní závěrky bylo vyjádřit názor nezávislého, kvalifikovaného odborníka na věrohodnost účetní závěrky. Auditor ověřoval, zda údaje v účetní závěrce podávají věrný a

poradenství.

⁷¹ O nás, [cit. 01.03.2023], dostupné na: <https://www.kdpcr.cz/o-nas>.

⁷² Federální ministerstvo financí. Odbor II – Daňová reforma, Návrh koncepce reformy daňové soustavy, Národní archiv, fond MF ČSSR, Seznam archiválií federálního ministerstva financí odboru II – Daňová reforma, ročník: 1990, Karton 1, čj. 2210, nesetříděný fond.

⁷³ Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.

⁷⁴ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

pocitivý obraz finanční pozice, výsledků hospodaření a příp. peněžních toků v souladu s pravidly.⁷⁵ A účetní závěrka, jako soubor finančních výkazů, byla „výkladní skříň všech účetních“, jednalo se o výsledek jejich celoroční práce. V případě, že by byl výsledek auditu pro účetní jednotku negativní, mohlo se jednat o velmi problematickou situaci pro účetní, protože by byla zpochybněna celá podstata její práce. Komunikace mezi účetními a auditorem v rámci přípravy účetní závěrky⁷⁶ byla vždy velmi důležitá, což neznamená, že by byla bezproblémová.

Podvojný účetnictví stojí na systému podvojného účtování, tedy účtování na strany MD (má dáti) a D (dal). Tento systém zůstává nezměněn, ale důležitou součástí účetnictví jsou výstupy z něho, které byly upravovány. Zákon o účetnictví z počátku 90. let neměnil přímo princip účtování, ale upravoval okolnosti s ním spojené. Legislativní proces zahrnoval několik kroků. Nejprve byl stanoven program Občanského fóra v ekonomické oblasti, bylo rozhodnuto, že dojde ke změně zákona o účetnictví, ministerstva vypracovala návrh, který šel do výborů. Ty se k materiálu vyjádřily, aby mohl být dále kompletně zpracován. Zákon o účetnictví byl konzultován i s odbornou veřejností:⁷⁷ *„Ale dříve to bylo takové docela pocivé, že se šlo za těmi experty nebo za těmi subjekty, kteří s tím budou pracovat a zpátky se to vracelo do těch výborů s těmi připomínkami.“*⁷⁸

Mezi instituce, které se ke změnám, ke kterým mělo v oblasti účetnictví dojít vyjadřovaly, patřila například Státní banka československá, Ministerstvo obchodu a cestovního ruchu, Federální statistický úřad, Ministerstvo vnitra ČSR, Český svaz výrobních družstev, katedra účetnictví VŠE Praha, Sdružení čs. podnikatelů atp. Jednotlivé instituce připomínkovaly paragrafy, vyjadřovaly svoje názory a navrhovaly změny. Např. Ing. Miloslav Janhuba jménem katedry účetnictví VŠE v Praze upozornil na nešťastnou formulaci paragrafu zabývajícího se přechodem od účetnictví podvojného k jednoduchému a naopak. Zabýval se také paragrafy dotýkající se konkrétního způsobu zpracování účetnictví na počítači. Český svaz výrobních družstev věnoval svoji pozornost, mimo jiné, otázce

⁷⁵ Poslání a smysl auditu, [cit. 02.03.2022], dostupné na: <https://www.kacr.cz/poslani-a-smysl-auditu>.

⁷⁶ Ne každá účetní jednotka má povinnost auditu. Podmínky povinnosti auditu jsou stanoveny zákonem o účetnictví.

⁷⁷ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

⁷⁸ Tamtéž.

inventarizací majetku, náplní jednotlivých účtů v účtové osnově⁷⁹ atp.⁸⁰

Politici představitelé si po roce 1989 byli vědomi, že daňové normy, které platily do té doby jsou pro následující období nedostačující a že bude nutné přikročit k mnohým změnám. Vznikl proto návrh týkající se reformy daňové soustavy. „Čs. daňová soustava je poznamenána prvky centralistického, administrativního způsobu řízení, zjednodušenými a v mnoha směrech zcela subjektivními názory. To platí jak o daních obyvatelstva, tak i o zdaňování organizací. Úpravu veřejných financí tak, aby odpovídaly podmínkám uplatňování tržního mechanismu a integračním procesům závěru 20. století, nelze provést malými změnami, nýbrž pouze zásadním zásahem. Daňová soustava musí odpovídat nové úloze státního rozpočtu, otevřenosti ekonomiky, moderním daňovým zásadám a principům, a přitom musí být relativně flexibilní a efektivní při její realizaci.“ Těmito slovy je uveden materiál pro vládu ČSFR, který byl předložen Ministerstvem financí v červnu 1990, v jehož čele stál v té době Václav Klaus.⁸¹

Samozřejmě bylo důležité to, jaké počáteční znalosti účetní na začátku této turbulentní doby měli. Ti účetní, kteří v účtárnách pracovali již před rokem 1989 byli nuceni se se změnami důkladně seznámit, pokud se dané oblasti chtěli i nadále věnovat. Jejich výhodou však bylo, že měli nějaké základy, na kterých mohli dále stavět. Na druhou stranu jistou výhodou měli i ti, kteří začínali od nuly, a to z toho důvodu, že je netížilo břemeno minulých zvyklostí.

⁷⁹ Účtová osnova = jedná se o číselník účtů, které jsou v účetnictví používány. Tyto účty mohou být rozvahové (k položkám v Rozvaze jsou přiřazeny jednotlivé účty), výsledkové (k položkám nákladů a výnosů jsou přiřazeny jednotlivé účty) nebo uzávěrkové (sloužící v rámci otevírání a uzavírání účetní období). Např. položkou v rozvaze jsou Zásoby, které obsahují, mimo jiné, zboží nebo materiál. Stav skladu materiálu se eviduje na účtu 112, stav skladu zboží se eviduje na účtu 132.

⁸⁰ Federální ministerstvo financí. Odbor V – Daňová reforma, Změny a doplňky Zásad vedení účetnictví při soukromém podnikání občanů, Národní archiv, fond MF ČSSR, , ročník: 1991, Karton 33, čj. V/2, nesetříděný fond.

⁸¹ Federální ministerstvo financí. Odbor II – Daňová reforma, Návrh koncepce reformy daňové soustavy, Národní archiv, fond MF ČSSR, Seznam archiválií federálního ministerstva financí odboru II – Daňová reforma, ročník: 1990, Karton 1, čj. 2210, nesetříděný fond.

3. *EMPIRICKÁ ČÁST*

3.1 *PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ*

Téma podnikatelského prostředí je pro účetní profesi důležité hned z několika důvodů. Kdyby v 90. letech možnost podnikání nevznikla, ani účetní profese by neměla prostor na to, aby se spolu s ním vyvíjela. Díky změně hospodářského systému se začaly objevovat možnosti podnikání. Noví podnikatelé potřebovali někoho, kdo by jim účetnictví zpracoval. Správně vedené účetnictví bylo nutnou podmínkou podnikatelské úspěšnosti.⁸² Podniky, které fungovaly před rokem 1989 se postupně transformovaly. Součástí těchto dalekosáhlých změn byly i restituce a privatizace, které na podnikatelské prostředí měly výrazný vliv a spolu s tím následně také na účetní profesi.

Samotný průběh ekonomické transformace byl proces složitý a provázela jej řada těžkostí a problémů. Došlo během něho ke změně základního systému fungování ekonomiky z centrálně plánovaného na tržní.⁸³ Ovšem k samotnému výsledku vedla dlouhá cesta. Původně existovalo několik návrhů transformačních strategií. V praxi se tyto názorové proudy projevíly již na samém počátku procesu, v roce 1990, když byly vypracovány projekty např. Hospodářskou radou ČR nebo federálním ministerstvem financí.⁸⁴ Období ekonomické transformace, jejíž součástí je i privatizace, se stalo předmětem politiky paměti. A odlišné interpretace tohoto období jsou součástí ideologického vývoje politických aktérů.⁸⁵ Mezi důležité osobnosti tohoto období a dané problematiky patřil nejen Václav Klaus, od prosince 1989 do července 1992 ministr financí, později ministerský předseda⁸⁶, ale také Tomáš Ježek, který je pokládán za jednoho z „otců kuponové privatizace“ a také za iniciátora polistopadového transformačního procesu.⁸⁷ Ten k dané době uvedl, že se domníval, že bude zavedeno tržní hospodářství, založené na soukromém vlastnictví⁸⁸ a že se maximálně do pěti let bude hovořit o českém hospodářském zázraku, podobně jako se

⁸² HORÁKOVÁ Blanka, PLACHKÝ Milan, *Ekonomické informace*, ..., s. 7.

⁸³ ŽÍDEK Libor, *Transformace české ekonomiky*, ..., s. 5.

⁸⁴ Tamtéž, s. 45.

⁸⁵ RAMEŠ Václav, *Trh bez přivlastků, nebo ekonomickou demokracii?...*, s. 312.

⁸⁶ prof. Ing. Václav Klaus, CSC. – životopisná data, [cit. 13.03.2022], dostupné na: <https://www.klaus.cz/clanky/2470>.

⁸⁷ Zemřel ekonom a jeden z otců kuponové privatizace Tomáš Ježek, [cit. 13.03.2022], dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2318305-zemrel-ekonom-a-jeden-z-otcu-kuponove-privatizace-tomas-jezek>.

⁸⁸ HUSÁK Petr, *Budování kapitalismu v Čechách*. ..., s. 15.

v padesátých a šedesátých letech hovořilo o zázraku německém.⁸⁹

Mnozí lidé prokázali píli a pracovitost. Díky nim vzniklo velké množství společností, které úspěšně podnikají dodnes. Pár příkladů za všechny. Před rokem 1989 fungoval v Hradci Králové státní podnik Strojní a traktorová stanice Hradec Králové (dále jen STS), mezi jehož činnosti patřila, mimo jiné, výroba a opravy zemědělských strojů, kovovýroba, silniční motorová doprava, vodoinstalatérství atp.⁹⁰ Situace pro STS nebyla na počátku 90. let dobrá, neměla dostatek práce⁹¹. A i to byl důvod, proč se někteří její někdejší zaměstnanci rozhodli pro podnikatelskou dráhu. Jedním z těchto zaměstnanců byla jedna z mých narátorek a otec další z nich. Na podnikatelské začátky svého otce vzpomíná narátorka takto: „Jenomže po revoluci nastalo to, že (...) ta firma se zmenšila, plno lidí propustili nebo jim dali na výběr, že prostě budou dělat to a to (...), no ale pro ty chlapy, co byli zvyklí na určitý způsob práce... prostě z vesnic, aby denně jezdili do Hradce a něco tam dělali nějak jinak ... takže v té době dostal tu myšlenku, že to zkusí sám. Tak to zkusil. (...) Na začátku začínali, bylo jich pět, šest, pak se rozrostli, během nějaké doby, a bylo jich až pětadvacet.“⁹² V této nově vzniklé společnosti narátorka později působila jako účetní. Podobná cesta k začátkům podnikání nebyla neobvyklá. Na obdobnou zkušenost vzpomíná i další narátorka, která popisovala začátky podnikání svého manžela, který pracoval jako mistr elektrikářského střediska, ale rozhodl se společnost opustit a zkusit vlastní podnikání: (...) ti odsud odešli a založili si svoji vlastní firmu. Protože už nebyla práce pro to Železniční stavitelství, protože tam tenkrát dostávali práci od státu, takže dělali třeba v Rusku nějaké ty věže, nebo dělali podél dálnice. Dělali telefony, ale to byly všechno státní zakázky. No a státní zakázky najednou nebyly, takže kluci se rozhodli, že si udělají firmu a založili ji“.⁹³ Dá se tak říct, že v určitých případech bylo podnikání důsledkem toho, jak se vyvíjela situace v původním působišti budoucích podnikatelů. Někteří zaměstnanci z podniků odešli a založili si vlastní podnikání, jiní koupili část transformující se z původní společnosti. Alespoň z počátku tito podnikatelé hledali účetní v řadách svých známých nebo přímo u rodinných příslušníků.⁹⁴

Zaměstnankyní výše zmíněné STS byla také jedna z mých narátorek, která později

⁸⁹ Tamtéž, s. 16.

⁹⁰ Strojní a traktorová stanice Hradec Králové, stát. podnik, IČO: 00123315 – Vymazáno – Obchodní rejstřík, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://rejstrik.penize.cz/00123315-strojni-a-traktorova-stanice-hradec-kralovestat-podnik>.

⁹¹ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

⁹² Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

⁹³ Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.

⁹⁴ Příkladem mohou být narátorky Eva Fišerová nebo Libuše Folbergerová, které buď zpracovávaly nebo zpracovávají účetnictví pro společnosti svých příbuzných.

vybudovala vlastní účetní firmu. I ona zmínila souvislost se začátky některých podnikatelů s faktem, že „traktorka“ neměla v polistopadové době tolik práce.⁹⁵ Zároveň sama následně využila možnosti, které doba nabízela a začala podnikat, a to v účetní oblasti. Hybnou silou se stal její manžel, který ji přesvědčil, že se jedná o příležitost v oblasti, která by mohla být perspektivní do budoucna a kde bylo možné nalézt uplatnění i v době, kdy byla o práci nouze. „Protože jsem dělala v podstatě s papírama, školu jsem na to měla. (...) V té době frčely rekvalifikační kurzy, takže se snažili (Úřad práce) pomoci těm lidem, aby začali. Mohla to být třeba švadlena, tak dostala dotaci na šicí stroj, který byl v té době taky drahý. (...) Nezaměstnanost byla strašně vysoká. Práce nebyla.“⁹⁶ Narátorka vzpomíná na těžké začátky, kdy byla vysoká inflace a problém s platební neschopností zákazníků. Všeobecně byly potíže s neplátcí časté, jak dokládají rozhovory i s některými dalšími narátorkami. I přes počáteční nesnáze se narátorka, stejně jako mnoha dalším, podařilo vybudovat prosperující podnik.

Z jednotlivých rozhovorů vyplývá skutečnost, že pro úspěch bylo potřeba mít nejen dostatečné kvalifikační předpoklady, ale také chuť podnikání „něco“ obětovat. Tím něčím, byl často míněn čas určený pro rodinu, přátelé či volnočasové aktivity. Důsledkem toho mohla být i ztráta blízkých přátel. „(...) když my jsme začali podnikat a bohužel už nebyl takový čas se scházet jako za totáče, kdy jste prostě přišla v půl čtvrté domů a už se nic nedělo. (...) Nezažila jsem to jenom já, zažilo to spoustu lidí. Víte co, protože ti, co začali podnikat a měli ty peníze, ač byli velcí přátelé a teď vedle sebe měli druhý, kteří měli třeba jenom zaměstnání a normální, tak za prvé si mysleli, že ti jim to závidí a za druhé prostě měli strach, aby po nich třeba něco nechtěli. Jo, rozumíte mi jako? Tak to bohužel bylo.“⁹⁷

Ekonomická transformace přinesla možnosti podnikání různým subjektům v různých oblastech. Velkým tématem transformace byla privatizace, která měla důležitý vliv na podobu budoucích podniků. Ale zároveň i ona poskytovala možnosti uplatnění se v rámci podnikatelské činnosti. „Zavedli jsme účetní a daňovou kancelář a začala se privatizace. Musely se zpracovat privatizační projekty. (...) Řeknete třeba tahleta klinika je na prodej. Udělejte na to privatizační projekt. Jo, chceme ji zprivatizovat. A vy jste musela vidět tu budovu, ten charakter. Vy jste se s tím současným stavem musela seznámit. Tzn., že jste vzala něco státního a ta privatizace znamenala, že jste potřebovala, by to fungovalo

⁹⁵ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.

*samostatně, privátně tedy. Proto privatizační projekt. Takže jste se musela seznámit se současným stavem, vyhodnotit ho, jak daleko je funkční, rentabilní, nerentabilní a navrhnout ten privatizační projekt, který by byl schválený. (...) A vidíte, že se nám kloubí ekonomický pohled manažera, pohled účetního, protože vy jste potřebovala ty výstupy, tak jste se musela podívat na ty analýzy. Jsou adekvátní, není tam něco schovaného?*⁹⁸ Privatizační proces měl pro účetní hned dvojí význam. Jednalo se o podnikatelskou příležitost, ale také o další pracovní povinnost v případě interní účetní, která musela připravovat jednotlivé podklady a výkazy z účetnictví, které se později staly součástí privatizačních projektů.

Ne každá účetní měla zájem stát se podnikatelkou se svou vlastní firmou. V rámci výzkumu jsem se na úvahy nad možností podnikání ptala i narátorek, které se rozhodly účetní společnosti nevybudovat. Důvody pro to měly různé. Od spokojenosti v zaměstnání, přes strach z neznámého až po odmítání starostí s péčí o zaměstnance. Narátorky vyjádřily jistou míru spokojenosti se svým současným stavem, který měl často počátky v letech devadesátých. Narátorky si postupně vybudovaly pevné postavení buď jako hlavní účetní, příp. jako OSVČ. Tím, že se staly respektovanými partnerkami podnikatelů, či ředitelů firem, dosáhly postavení, které pro ně již bylo vyhovující. Značná míra samostatnosti v rozhodování o své pracovní náplni, a právě respekt k jejich práci, věřím, stojí za jejich spokojeností se současným stavem fungování. A právě takovéto účetní, které si svou práci dokázaly vybudovat pevné postavení ve společnostech, které účtovaly, pomáhaly vytvářet dobrou pověst celé účetní profesi.

Zajímavou sondou je náhled do mysli účetních a jejich názory na nově se utvářející podnikatelské prostředí. Možnost srovnání situace před samotnou ekonomickou transformací, 90. léty a současností. A to vzhledem k tomu, že to byli právě účetní, kteří se jako jedni z prvních museli umět zorientovat ve změnách zákonných norem, také rychle pochopili rozdíl mezi působením firem před a po roce 1989. *„No já si myslím, že se úplně změnil systém vnímání tohohle. Protože do té doby, vlastně každému bylo jedno, jestli vydělává nebo prodělává. Protože všechno se odvádělo a na všechno se peníze dostávaly, a to bylo i v těch malých podnicích. Protože všechno bylo od někoho, všechno bylo centrálně. (...) Hlavně se jelo pořád na plán. (...) Co se týče zákona o účetnictví, tak on se nezměnil systém pětky, šestky⁹⁹, to se nezmění nikdy, ale změnil se úplně systém vnímání podnikání.*

⁹⁸ Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.

⁹⁹ Míněn princip podvojného účetnictví, kdy se náklady účtují na účet začínající 5xx a výnosy na účet začínající 6xx.

(...) *Takže to bylo to centrální hospodářství, ty pětiletky a podle mě to tedy byl nesmysl, ale to je jako můj pohled.*¹⁰⁰ Tuto změnu v „mentálním nastavení“, kdy bylo třeba začít přemýšlet nad tím, že má firma generovat nějaký zisk, aby byla funkční, považuji za důležitý aspekt celé doby. A také za jeden z důvodů toho, proč některé podnikatelské záměry neskočily úspěšně. Jak pravila jedna z mých narátorek, někteří z podnikatelů měli pocit, že nemusí nic dělat a že si do společnosti budou chodit pouze pro peníze¹⁰¹. Předpokládali, že jim budou „pečení holuby sami létat do úst“, což je pochopitelně nesmysl.

Podnikatelé začínající své působení v 90. letech si své místo na slunci museli nejdříve vybudovat. Narátorky se často shodovaly v názoru, že ve srovnání se současností, byla situace tehdejších podnikatelů náročnější, a to právě proto, že své podnikání stavěli „na zelené louce“. Kdežto v současné době mají podnikatelé, v mnoha případech, na koho navazovat. Mají možnost zjistit, z koho si vzít příklad a z jaké situace raději ne. Podobný pohled je možný i na účetní profesi. Současná generace účetních jistým způsobem navazuje na své předchůdce. Resp. často kráčí po jimi vyšlapané cestičce. Dnes se již na 90. léta díváme pohledem historiků. Víme, jaké události následovaly a jaké měly dopady. Je třeba si však uvědomit, že tehdejší účetní či samotní podnikatelé tuto výhodu neměli. Nevěděli, zda jejich rozhodnutí budou správné či nikoliv. Účetní, kteří se rozhodli zkusit si vydělávat na živobytí jako OSVČ, případně tak, že založili účetní společnosti, byli postaveni před nemalé výzvy. Na druhou stranu je třeba zmínit skutečnost, že narátorky často uváděly fakt, že účetní a daňové předpisy byly dříve o dost jednodušší. Nejednou zaznělo přirovnání, že pokud si dnes jde účetní koupit aktuální znění zákonů, tak tato publikace je jednou tak silná, než byla dříve.

Z rozhovorů bylo často, i když ne vždy, patrné jisté nadšení z 90. let a chuť zkusit něco nového. A to navzdory tomu, že dřívější systém se mohl zdát jednodušší, a to díky tomu, že před rokem 1989 lidé měli práci zajištěnou a v podstatě se nemuseli obávat, že by byli bez zaměstnání. Je proto svým způsobem obdivuhodná odvaha každého, kdo se díky událostem z listopadu 1989 a jejich následkům, pokusil svůj život změnit.

Co bylo v rámci podnikatelského prostředí také velmi důležité, byla interakce podniků (často v zastoupení účetních) a finančního úřadu. Je pravda, že první kontrolní instancí u mnoha účetních jednotek je auditor či daňový poradce, ale je to právě finanční úřad, který má pravomoc účetnictví a výstupy z něho nejen kontrolovat, ale v případě

¹⁰⁰ Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.

¹⁰¹ Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.

nedodržení zákonných postupů společnost také pokutovat. Odpovědnost za účetnictví má účetní jednotka, která se ji nezabývá tím, že pověří jeho vedením jinou právnickou nebo fyzickou osobu.¹⁰² Přesto však může účetní jednotka případné pokuty či úroky z prodlení po účetních vymáhat, pokud to byli účetní, kteří za chybu zodpovídali. Účetní tuto situaci často řešili uzavřením profesního pojištění. Jedná se o pojištění profesní odpovědnosti účetních, které je možné sjednat pro případ odpovědnosti za škodu způsobenou jinému v souvislosti s výkonem povolání účetních v zaměstnaneckém poměru nebo v souvislosti s profesní odpovědností účetních OSVČ a účetních firem.¹⁰³

Toto je však pouze jistou „pojistkou“ pro „dobrý či uklidňující pocit“. Jak potvrzuje i můj výzkum, bylo pro účetní vždy důležité, aby účetnictví zpracovávali dobře, podle všech zákonných norem a případným pokutám či úrokům z prodlení se vyhnuly. Nejen proto, aby nemuseli mít zbytečné výdaje, ale hlavně proto, aby si udrželi dobré jméno. I přesto však mohou nastat situace, kdy se kontaktu s finančním úřadem vyhnout nelze.

Ovšem i pro pracovníky finančních úřadů bylo období 90. let značně složité, právě z důvodu měnící se legislativy. Jedna z mých narátorek, před tím, než ji začala její účetní kariéra, působila jako pracovnice finančního úřadu a uvádí, že v 90. letech nebyly na uchazeče o zaměstnání na finančním úřadě kladeny žádné speciální požadavky. Finanční úřad měl být ochoten zaměstnávat „každého, kdo přišel z ulice“.¹⁰⁴ Není pak překvapivé, že v případě, že účetní hledali na finančním úřadě pomoc při nějakých účetních a daňových problémech, pomoci se nedočkali. Moje narátorky shodně uvádí, že situace s finančním úřadem v 90. letech byla velmi obtížná. Jejich zkušenosti jsou vesměs negativní. Jedna z narátorek měla zkušenosti s převzetím účetnictví právě po pracovníci z finančního úřadu, kdy bohužel toto účetnictví bylo kompletně špatně vedeno.¹⁰⁵ Míra pochopení pro neznalosti pracovníků finančních úřadů byla u mých narátorek různá. Některé zdůrazňovaly nepřehlednost doby „divokých“ 90. let a měly tak pochopení větší, protože v té době měl problém se sháněním informací téměř každý. Jiné však upozorňují na fakt, že finanční úřad na tom byl lépe než samotní podnikatelé, resp. jejich účetní, protože měl mnohem více času jednotlivé změny v zákonech zpracovat. Účetní jednotky se musely předpisy řídit hned

¹⁰² Finanční správa: obecné informace, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/ucetnictvi/obecne-informace>.

¹⁰³ Svaz účetních, pojištění profesní odpovědnosti účetních, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.suhk.cz/pojisteni-odpovednosti-ucetnich>.

¹⁰⁴ Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.

¹⁰⁵ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

k datu jejich účinnosti, ale finanční úřad kontroloval zpracovaná data zpětně.¹⁰⁶ Přesto však finanční úřad byl pro podnikatele autorita, se kterou účetní chtěli mít dobré vztahy. Dostávali se tak do obtížné situace, kdy na jedné straně stálo vědomí, že je tu sice úřad, který má jejich práci kontrolovat, ale na straně druhé jsou jeho znalosti často nedostatečné. Považují tento jev pro účetní za frustrující, který následně i vztah vůči finančnímu úřadu u řady účetních poznamenal, a to i na delší období. „*Na finančák jsem moc nevolala, protože většinou mi nedokázali moc poradit. (...) Oni říkali, že by to museli nějak zjistit. Protože jako, normální věci jsme věděli a když pak byla nějaká taková věc, které nebyla úplně běžná, tak oni ji nevěděli taky.*“¹⁰⁷

Naopak se objevuje zkušenost s tím, že se Finanční úřad byl radit u účetní, jakým způsobem postupovat. „*(...) oni (finanční úřad) přišli, začali kontrolovat a říkali: my vám to řekneme, my jsme se to k vám přišli učit. (...) Oni na tom byli hůř než my účetní, protože oni neměli praxi.*“¹⁰⁸ Je tedy patrné, že ani pracovníci finančních úřadů neměli situaci jednoduchou a museli se často potýkat s problematickými situacemi. Jedna z mých narátorek má pracovní zkušenosti i jako pracovnice finančního úřadu a v rozhovoru si vzpomněla na klienta, který ji a její kolegyni, se kterou přišly na kontrolu zavřel na čtyři hodiny do sklepa, protože jim při té kontrole udělaly velký doměrek.¹⁰⁹ Bylo tak často potřeba dobrý vztah mezi účetními a finančním úřadem teprve vybudovat. Většina mých narátorek uvádí, že v současnosti je jejich vztah k finančnímu úřadu velmi dobrý. Snaha o takto bezproblémový vztah však bývá nutná ze strany účetních, protože finanční úřad toho jako státní orgán nemá příliš zapotřebí. Pro účetní však bylo nutné, aby si vybuodovala dobré jméno podpořené tím, že klientům či zaměstnavatelům nehrozí díky nim žádné doměrky, pokuty či penále.

3.2 VZDĚLÁVÁNÍ ÚČETNÍCH

3.2.1 MOŽNOSTI VZDĚLÁVÁNÍ

Cesta narátorek, se kterými jsem vedla rozhovory, k účtování po roce 1989 byla různorodá. Šest z osmi narátorek mají ekonomické vzdělání, a tudíž jejich cesta k účetnictví nebyla překvapující, i když ne vždy přímá. V předchozích pracovních pozicích budoucích účetních se vyskytují sekretářky, zásobovačky, provozní hotelu nebo pracovnice

¹⁰⁶ Rozhovor se Zdeňkou Brandejsovou vedla Michaela Emanovská, 10.8.2022.

¹⁰⁷ Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

¹⁰⁸ Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.

¹⁰⁹ Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.

vědeckotechnického rozvoje. Narátorky často využily příležitostí, které s sebou listopad 1989 a s ním spojené změny přinesl. „*A potom, pamatuju si to jako dneska (...) přišel ředitel ze schůze a říkal, tak budeme samostatný podnik, od Prahy jsme se trhli a teď já tady mám pavouka a potřebuji obsadit některá místa. Všechno mám obsazený, mzdy bude dělat ta, co dělala vlastně personalistiku (...) a chybí mě finanční účetní. (...) Zavřel dveře, já jsem na toho pavouka koukla a řekla jsem si: tak je ti čtyřicet pět, ředitel tady určitě nezůstane (...), nikdo si tady nenechá sekretářku, kterou tady měl někdo před ním, co ty budeš v pětáctyřiceti dělat. Otevřela jsem dveře do kanceláře a říkám: prosím vás, já bych vám chtěla něco říct. Já tu finanční účetní беру. Já jsem na to měla minutu. Na to rozmyšlení.*“¹¹⁰

Specifikem doby bylo, že většina těch, kteří se účetnictvím po roce 1989 chtěli zabývat, si musela doplnit vzdělání. Tuto situaci řešili různě. Někdy jim vzdělání poskytla společnost, pro kterou měli účetnictví vést a poslala je na školení či stáž. Velmi často šli účetní také cestou samovzdělávání, když se rozhodli, že si potřebné zákony nastudují samostatně. Rozdíl je samozřejmě také v tom, jaké vstupní znalosti účetní měli a zda začínali s jednoduchým nebo podvojným účetnictvím. Snazší bylo začít s jednoduchým účetnictvím, u kterého je možné si pravidla samostatně nastudovat. „*(...) Přišel: prosím tě, dělej mi účetnictví a začali se mi takto (zákazníci) scházet. Protože on to skoro nikdo neuměl. Já jsem se to učila sama doma po nocích. Já jsem si prostě zákony brala do vany, na záchod, na dovolenou. Já jsem pořád jenom studovala. Abych vůbec věděla, co mám dělat. (...) Já jsem vůbec nevěděla, která bije.*“¹¹¹ Podvojně účetnictví už díky své problematice není pro samostudium vhodné a je třeba alespoň teoretický základ získat výkladem někoho fundovaného, což se odráží i na zkušenostech narátorky, pro kterou bylo podvojně účetnictví úplnou novinkou. „*Objevili se Slováci, kteří chtěli vést s.r.o. No, já jsem podvojko vůbec nevěděla o co jde. Takže jsem se přihlásila do Vysokého Mýta a do Hradce. Jezdila jsem tam na školení.*“¹¹²

Pokud se účetní rozhodli využít pro svoje vzdělání literaturu, nabízelo se jim více možností, jakých materiálů využít. Vycházeli různé časopisy či učebnice a brožury. Například časopis Účetnictví na svých stránkách mapoval kroky vedoucí k reformě účetnictví. Ve vydání z roku 1991 byl uveřejněn článek zabývající se koncepcí vývoje účetnictví v podmínkách tržní ekonomiky. Popisoval funkci účetnictví v tržní ekonomice a

¹¹⁰ Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.

¹¹¹ Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.

¹¹² Tamtéž.

změny, které budou muset účetní reflektovat.¹¹³ Postupem času zdokumentoval i další důležité aspekty přerodu hospodářského mechanismu, jako byla malá či velká privatizace.

Zvláštní pozornost však byla věnována účetnictví soukromých podnikatelů. Z počátku s důrazem na rozdílnost jednoduchého a podvojného účetnictví.¹¹⁴ Dalším z odborných periodik, kde bylo možné potřebné informace získat byl Finanční daňový a účetní bulletin, který zveřejňoval otázky z praxe a k nim jednoduché a přehledné odpovědi. Mezi ty patřily například: „Firma zapsaná v rejstříku u Okresního soudu v Ostravě s podvojným účetnictvím si nemůže občerstvení a dary zahrnovat do nákladů. Hradí se z disponibilního zisku. Do pololetí tyto výdaje má, pak zjistí, že bude ve ztrátě a již nic nebude darovat ani sponzorovat. Za celý rok bude skutečně ve ztrátě. O hodnotu darů musí snížit jmění firmu? Jak postupovat?“ Odpověď zněla: „Firma, která hospodaří Vámi popsaným způsobem se nutně dostane do překročeného rozdělení hospodářského výsledku. Pokud nemá dostatek zdrojů ve fondech vytvářených ze zisku, např. v rezervním fondu, má o ztrátu snížit základní jmění“. Další z otázek: „Jaké účetnictví (jednoduché nebo podvojně) vede obchodní zastoupení zahraniční firmy v ČSFR nezapsané v obchodním rejstříku?“ Následovala odpověď: „Podnikatelé nezapsaní v obchodním rejstříku účtují v soustavě jednoduchého účetnictví (§ 37 obchodního zákoníku)“. Z uvedených příkladů je patrné, že se jednalo o dotazy zabývající se odbornými záležitostmi z oblasti účetnictví i daní a které se objevily právě z důvodu změny hospodářského systému. Kromě této formy otázek a odpovědí, bylo možné poslat do bulletinu tip na problematiku, která by stála za to, aby byla prodiskutována. Například: „Navrhuji, abyste uveřejnili v nultém čísle převodovým můstek mezi současnou a novou účetní osnovou s komentářem“. Reakce na tento podnět: „Práce na převodovém můstku mezi účetnictvím roku 1992 a účetnictvím roku 1993 nejsou dosud dokončeny a můstek (popř. jen výklad k němu) proto můžeme uveřejnit až v prvních číslech bulletinu roku 1993.“

Vzhledem k rozsahu a šíři zaměření nebylo možné, aby časopisy obsáhly účetní problematiku úplně celou. Pokud účetní potřebovala studovat účetnictví či daně více do hloubky, bylo lepší sáhnout po některé z učebnic či přehledových publikací, které vycházely. Jednou z těch přehledných, ale ne příliš rozsáhlých, tedy vhodných pro první základní vhled do problematiky, je příručka Účetnictví soukromých podnikatelů Miloslava Janhuby, která

¹¹³ TRÍSKA Dušan, KOSINA Radomír, *Koncepce vývoje účetnictví v podmínkách tržní ekonomiky*, in: Účetnictví, č. 1, rok 1991, s. 1.

¹¹⁴ JANHUBA Miloslav, *K účetnictví soukromých podnikatelů*, in: Účetnictví, č. 1, rok 1992, s. 17.

byla vydána na počátku 90. let. I on v předmluvě upozorňuje na přechodný stav z konce roku 1992 a na očekávané změny v normativních úpravách. Na celkových 159 stranách představuje účetnictví a jeho význam, dále principy jednoduchého i podvojného účetnictví a vztah účetnictví a daní.¹¹⁵ V podobném duchu, ale s více podrobnostmi byla vydána i kniha Finanční účetnictví, která si stanovila za úkol provést čtenáře „*vybranými okruhy problémů z finančního účetnictví a finančního řízení podniku, tedy dvěma úzce navzájem propojenými nástroji podnikového řízení, jejichž význam při přechodu naší ekonomiky na tržní podmínky vystupuje velmi výrazně do popředí.*“¹¹⁶

Díky velkému množství literatury, která na dané téma vycházela není překvapivé, že samostudium bylo běžně součástí vzdělávání účetních. Někteří účetní samostudium kombinovali s různými kurzy a semináři, a to v rozsahu potřebném pro zpracování toho účetnictví, které bylo v danou chvíli více důležité. „*Nás tam hodně jako učili, teď je to daňová evidence, že jo. Tenkrát to bylo jednoduché účetnictví. Že to brali, že budou takoví ti drobní podnikatelé, kteří budou dělat jenom peněžní deník.*“¹¹⁷ Způsob, kdy se účetní naučili nejprve jednoduché účetnictví a až později přešli na podvojný nebyl ojedinělý a sahali k němu ti, kteří neměli dřívější praxi ani typické účetní vzdělání, ale např. pouze obchodní či jiným způsobem ekonomické vzdělání bez konkrétního účetního zaměření.

Dalším častým prostředkem, jak si informace účetní získávali bylo přes další známé účetní, spolupracovníky či další osoby s účetnictvím spojené. Účetní se kontaktovali navzájem, aby zjistili, jestli někdo jiný nemá více zkušeností v oblasti, kterou zrovna potřebovali vyřešit. „Ty informace se pracně sháněly“¹¹⁸ uvádí jedna z narátorek a definuje tak problematický aspekt doby, kdy bylo úkolem účetních všechny novinky správně zachytit a aplikovat do praxe, a to v době, kdy internet ještě nebyl a oni byli odkázáni jen na písemný materiál nebo ochotu zkušenějších v případě, že nechtěli platit za různá školení či semináře.

Ve vyprávění narátorek se opakuje zkušenost z účetních firem, kdy si kolektiv účetních rozdělil úkoly ve zjišťování účetních a daňových novinek. Každá dostala jedno téma, které si nastudovala a poté vysvětlila ostatním. Což se jeví jako velmi přínosný způsob, a to nejen proto, že se mohly ušetřit finanční prostředky za nákladná externí školení, ale také proto, že účetní získávali studijní návyky.

Každý účetní pracující jako OSVČ musel dbát o svoje vzdělávání, stejně tak

¹¹⁵ JANHUBA Miloslav, *Účetnictví soukromých podnikatelů, ...*, s. 1-159.

¹¹⁶ DOLEŽAL Jan, FIREŠ Bohuslav, MÍKOVÁ Marie, *Finanční účetnictví, ...*, s. 9.

¹¹⁷ Rozhovor s Lucií Krčmářovou vedla Michaela Emanovská, 19.7. 2022.

¹¹⁸ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

zaměstnavatel, který účetní zaměstnával. Majitelka účetní společnosti uvádí: „*Vy jste postavená na tom, jaký máte lidi a jak jsou vzdělaný. (...) Školení u nás probíhaly každý týden. Byly ráno porady a každý měl na starost část... jedna měla mzdové záležitosti, jedna dělala daně. Takže za prvé to bylo samovzdělávání, tím, že ti lidé se vždy zaměřili na nějakou oblast. A pak samozřejmě chodili pravidelně na školení.*“¹¹⁹ Dále poukazuje na skutečnost, že některým účetním se vzdělávat nechtělo, na školení, kam je posílala chodili neradi. To ovšem nic nezmění na faktu, že vzdělávání a udržení si přehledu v novinkách bylo potřeba. Průběžné vzdělávání bylo velmi důležitou položkou pracovní náplně účetních.

Kromě využití písemných materiálů nebo případných známostí existovaly i další možnosti, jak potřebné informace získat. A to výše zmíněné semináře a školení. Oblast vzdělávání účetních se v 90. letech stala zajímavou podnikatelskou příležitostí. Ne, že by školení před rokem 1989 neexistovala, ale polistopadová doba se přizpůsobila poptávce, a vznikaly instituce, které se školením účetních zabývaly. Takových společností bylo více a mnohé z nich působí na trhu dodnes. Jedná se například o společnost ANAG, spol. s r.o., která vznikla v červenci v roce 1996,¹²⁰ nebo společnost 1. VOX a.s., která navazuje na tradici ve vzdělávání účetních, která sahá až do roku 1993.¹²¹ Zvláštní postavení mezi vzdělávacími institucemi měl Svaz účetních a to proto, že se nezabýval pouze pořádáním kurzů či seminářů, ale protože hrál aktivní roli při utváření samotné účetní profese. Zároveň se jedná o instituci, která účetní sdružuje.

Pokud v této podkapitole popisují seznamování se s novými normami, je třeba uvést, že speciálním okamžikem byla zkušenost s prvním zpracováním přiznání k dani z přidané hodnoty. A to proto, že se v roce 1993 jednalo o naprostou novinku. DPH nahradilo daň z obratu, která platila do té doby. Obě daně patří do kategorie daní nepřímých. Základem daně z obratu je rozdíl mezi koncovou cenou zboží a penězi použitými na její výrobu. Podstatou daně z přidané hodnoty je princip, při kterém je povinností podnikajícího plátce (v drtivé většině případů) ze svých tržeb DPH odvézt. Vzniká mu tedy závazek vůči finančnímu úřadu. Na druhou stranu si ale může DPH tzv. uplatnit (za splnění podmínek daných zákonem) a tím mu u finančního úřadu vznikne pohledávka. Narátorky nevzpomínají na tuto dobu příliš kladně. Na otázku „jaké to bylo“, padla často odpověď, že

¹¹⁹ Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.

¹²⁰ Výpis z obchodního rejstříku, [cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-firma.vysledky?subjektId=224949&typ=PLATNY>.

¹²¹ 1. VOX CZ, a.s., O nás, [cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://vox.cz/o-nas/>.

„hrozné“. „*To bylo příšerný, protože nikdo o tom nevěděl taky nic, že jo.*“¹²² uvádí jedna z narátorek. Další také vzpomíná na sestavení prvního přiznání jako na náročné období. „*Už tam bylo to uskutečněné zdanitelné plnění. Bylo nutné se s novými termíny poprat. Bylo to pro mě hodně nové.*“¹²³ Slova narátorek dokládají to, že zapracování úplných zákonných novinek je vždy pracné. Na druhou stranu se k tomu narátorky stavěly i tak, že je prostě nutné to udělat, je to součástí dané profese a pokud ji chtějí vykonávat, nic jiného než si celým procesem projít, jim nezbude.¹²⁴

90. léta byla, co se týče nových předpisů, velmi turbulentní. Ovšem v průběhu času měli účetní možnost si na nové podmínky zvyknout. Pozdější novelizace zákonů byly pro účetní také náročné, ale ne až tak jako zpracování úplných novinek. Jednou z výjimek se stal rok 2004, tedy rok, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie. A to nejen proto, že v souvislosti s tím došlo k novelizaci některých předpisů, ale i ke změně podnikatelského prostředí. Členství České republiky v Evropské unii přineslo podnikům nové příležitosti v podnikání. Podnikatelé získali přístup nejen na mnohem větší trh zboží a služeb, ale také snadnější přístup ke kapitálu a veřejným zakázkám. Nelze však opomenout i stinnější stránku věci, a to jsou vyšší nároky v rámci konkurenční soutěže. Bylo rovněž nutné respektovat evropské předpisy zabývající se podnikáním a obchodem.¹²⁵

V rámci svého výzkumu jsem mezi narátorkami zjišťovala, zda měl vstup České republiky do EU vliv buď na podnikání jich samotných, příp. na jejich klienty či zaměstnavatele a dále také, jaké změny v zákonech pro ně byly podstatné. Několikrát se objevila odpověď, že se jich po profesní stránce vstup do EU nijak nedotkl. Ostatní narátorky jako zásadní změnu uvedly novelu zákona o DPH. „*Samozřejmě jsem zažila dobu, kdy se vstupovalo do Unie a měnil se za mě, zcela nepochopitelně, zákon o DPH. Jsme samozřejmě ten zákon pak už znali, úplně nazpaměť, všichni ho dobře uměli. A teď tam prostě přibily ty paragrafy související s těmi unijními zákony. A takové ty reversy¹²⁶, to bylo pro nás hrozné. Přepočty, faktury, datum plnění (...) ten rok, kdy se zákon měnil pro nás bylo hrozně obtížné to uchopit.*“¹²⁷ Podstatnou změnou byl fakt, že nyní byly země rozděleny na ty, které patřily do Evropské unie a na tzv. třetí země, tedy země mimo EU. Díky tomu muselo dojít ke

¹²² Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.

¹²³ Rozhovor se Zdeňkou Brandejsovou vedla Michaela Emanovská, 10.8.2022.

¹²⁴ Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

¹²⁵ VODÁČEK Leo, VODÁČKOVÁ Olga, *Malé a střední podniky: konkurence a aliance v EU*, Praha: Management Press, 2004, s. 192.

¹²⁶ Reverse charge neboli přenesená daňová povinnost = mechanismus, kdy se povinnost přiznat a zaplatit DPH přenáší z prodávajícího na kupujícího.

¹²⁷ Rozhovor se Zdeňkou Brandejsovou vedla Michaela Emanovská, 10.8.2022.

změně v zákoně o DPH i ve způsobu evidování různých statistických ukazatelů. Jako příklad může posloužit Intrastat, tedy systém statistiky obchodu se zbožím mezi Českou republikou a ostatními členskými státy Evropské unie.¹²⁸ Ač vyplňování statistických výkazů nepatří přímo mezi účetní práce, je obvyklé, že tyto přehledy ve společnostech vyplňují právě účetní, kterým tím přibyla povinnost naučit se pracovat s novým formulářem a zároveň s tím i nové pracovní povinnosti.¹²⁹

V této době již bylo naprostou samozřejmostí, že se účetnictví zpracovávalo na počítači, v účetních softwarech, které již uměly sestavit přiznání, například pro DPH, připravit. Ovšem, než účetní mohli programy s novými formuláři, které by změny reflektovaly, použít, bylo nutné tyto programy naučit s novinkami pracovat. V situaci, kdy účetní věděli, že vzniká nějaká zásadní novela, která vážně ovlivní jejich práci a účetní či daňové výstupy, vždy netrpělivě čekali na to, až bude mít k dispozici aktualizovaný účetní software. Je ale důležité si uvědomit, že i poskytovatelé účetních softwarů se nejprve s novinkami museli umět vypořádat. Všeobecným problémem s novelami, které se týkají daňových záležitostí, je jejich zveřejňování na poslední chvíli. Tím poté trpí všichni, kteří na informace čekají. Ing. Ježek v rozhovoru vzpomínal na velmi napjaté období, kdy na jedné straně byli zákonodárci, na druhé straně netrpělivé účetní a mezi nimi vývojáři účetních softwarů.

V jednom případě měl nový zákon platit od 1. května, ale ve sbírce zákonů vyšel jen o několik málo dní dříve. „*Takže my jsme byli, to si pamatuju velmi čerstvě, byli jsme na školení pana Bendy tady ve Splavech, v hotelu, to byla někdy půlka dubna a on nám tam říkal, že podle toho, co by mělo být schváleno, by to bylo takhle, nejspíš, ale nikdo neví, musíte vydržet. Ted' tam byli účetní a my jsme tam byli snad jediný softwaráři s kolegou z firmy a my jsme museli upravit celý fungování DPH podle těch nových věcí. Měli jsme na to zhruba dva týdny a kolik si myslíte, že se za nějakých čtrnáct dní dá absolvovat pracovních směn programátorských? No dvacet osm. My jsme ráno přišli do práce, udělali jsme jednu programátorskou směnu, pak jsme šli domů, najedli jsme se, za čtyři hodiny jsme byli zpátky v práci, absolvovali jsme druhou směnu programátorskou, noční. Nikde nezvonily telefony, klid na to, pak jsme šli na chvíli spát a ráno jsme zase přišli do práce. A takhle jsme to za čtrnáct dní v tom programu celý převrátili a bylo to potřeba udělat tak, aby všichni, kteří*

¹²⁸ Intrastat, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.celnisprava.cz/cz/dalsi-kompetence/intrastat/Stranky/default.aspx>.

¹²⁹ Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.

*měli v té době náš program, a v té době to bylo jenom Stereo, na Duelu se teprve pracovalo, ten se ještě neprodával v té době, tak aby všichni od prvního května ten program měli k dispozici, aby mohli vystavit fakturu, aby prostě mohli fungovat.*¹³⁰

Všeobecně je doba, kdy dochází k novelizacím pro účetní profesi dost stresová, a to k novelám některých daňových zákonů dochází i několikrát do roka. Od počátku internetu je samozřejmě možné si aktuální znění zákonů vyhledat tam. I přesto však i dnes mají účetní stále k dispozici tištěné zákony s komentáři. V rámci rozhovorů se účetní shodly na tom, že pokud porovnájí stav zákonných norem na počátku 90. let s dobou na přelomu tisíciletí a poté i se současností, je zde patrný jasný vývoj. Tímto vývojem je míněno „nabobtnání“ některých předpisů a tím i zhutnění celé problematiky.

3.2.2 SVAZ ÚČETNÍCH

Jak bylo řešeno výše, své místo ve vzdělávání účetních má Svaz účetních, potažmo také Institut certifikace a Komora certifikovaných účetních. Institut byl nejprve odborem vzdělávání pod Svazem účetních, na Institut byl přejmenován až později a ze Svazu byl vyčleněn. Později se stal akciovou společností, jejímž vlastníkem je v současné době Svaz účetních. Komora certifikovaných účetních funguje v návaznosti na certifikaci, neboť se jedná o komoru, která zdržuje účetní, kteří získali certifikaci přes Institut.¹³¹ Svaz účetních byl organizací, která se, v mnou sledovaném období, věnovala nejen vzdělávání účetních, ale byla to také instituce, která účetní sdružovala a samotnou účetní profesi podporovala. V současné době vydává několik odborných periodik, např. časopisy Metodické aktuality nebo Účetnictví.

Vznik Svazu se datuje do druhé poloviny 60. let 20. století.¹³² Nejednalo se však o první instituci, která se zaměřila na sdružování účetních. Již ve čtyřicátých letech fungoval Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha. Z dochovaných dokumentů tohoto svazu¹³³ je patrné, že aby se účetní mohl stát členem, bylo nutné, aby složil patřičné zkoušky, které mohly být buď tzv. asistentské nebo pro kandidáty na řádné členství.¹³⁴ Svaz také na popud Ministerstva pro vnitřní obchod

¹³⁰ Rozhovor s Tomášem Ježkem vedla Michaela Emanovská, 28.7.2022.

¹³¹ Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská, 20.7.2022.

¹³² 50. let Svazu účetních 1969-2019. Leták Svazu účetních, 2019.

¹³³ Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha, Archiv Hlavního města Prahy, NAD AHMP 689, nesetříděný fond.

¹³⁴ Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha,

přezkušoval národní správce nebo pořádal odborné přednášky.¹³⁵ Současný Svaz účetních měl ustavující shromáždění 28. května 1969 v Plzni za účasti 225 delegátů a za přítomnosti hostů z Ministerstva financí, Vysoké školy ekonomické a významných podniků. Přípravný aktiv se však konal již 1. července 1968 v Praze za účasti 280 zaměstnanců v účetnictví a statistice, kteří zastupovali více než 2 000 přihlášených zájemců o založení profesního svazu.¹³⁶ Ustavující shromáždění přijalo tyto stanovy: „a) získat nejnovější poznatky z oblasti sociálně ekonomických informací, informovat o nich své členy a využívat jich k prohlubování jejich teoretických i praktických znalostí; b) uskutečňovat širokou výměnu poznatků, zejména praktických zkušeností z oblasti sociálně ekonomických informací a umožňovat vzájemné osobní styky účetních a statistiků z různých hospodářských odvětví; c) prosazovat zdokonalování a racionalizaci informační soustavy v praxi jednotlivých organizací; d) vyjadřovat se k návrhům normativní úpravy sociálně ekonomických informací; e) hájit zájmy účetních a statistiků, jakožto odborné skupiny povolání, které vyplývají z jejího funkčního a společenského postavení, a zastupovat tyto zájmy v tuzemsku i ve styku se zahraničím.“¹³⁷ K oddělení profese účetních od profese statistiků došlo až 26. června 1990 na I. ustavujícím sjezdu v Třinci.¹³⁸ I v tomto oddělení obou profesí je možné spatřit posun celé účetní profese. Ta se měla proměňovat v kontextu toho, jak dosud bylo a jak do budoucna mělo být vnímáno účetnictví jako celek. Před rokem 1989 sloužilo účetnictví pro centralizované plánování, po událostech z konce roku 1989 se mělo přizpůsobit potřebám tržní ekonomiky.

Mezi hlavní úkoly Svazu účetních patřilo poskytovat účetním možnost vzdělávání a přístup k novinkám. Svaz účetních měl na počátku devadesátých let dobrý vztah s Ministerstvem financí¹³⁹ a díky tomu získal i přístup k aktuálním informacím, které poté mohl dále poskytovat široké účetní veřejnosti. *„Myslím si, že tehdy byl vytvořen takový lektorský tým. (...) Ti lektori byli využíváni v Praze, ale současně je využívaly i ty jednotlivé regiony. (...) To byli lidé různí, z praxe nebo ze školství. Samozřejmě, když přišel nový zákon*

Archiv Hlavního města Prahy, Zápisy o schůzích zkušební komise Svazu úředníků z povolání se Sídlem v Praze, nesetříděný fond.

¹³⁵ Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha, Protokol o schůzích ústředního výboru Svazu účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem v Praze, Zápis o XI. Řádné valné hromadě Svazu účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Čsl. republice se sídlem v Praze, konané dne 20. ledna 1946, Archiv Hlavního města Prahy, nesetříděný fond.

¹³⁶ 50. let Svazu účetních 1969-2019. Leták Svazu účetních, 2019.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská, 20.7.2022.

*o účetnictví, tak to někdo jaksi musel přenést dál. Protože to byla vlastně revoluce. Ten zákon vlastně od té doby platí, byť s pár novelami, na rozdíl od daňových zákonů.*¹⁴⁰

Svaz účetních také pořádal výstavy účetních softwarů. První taková výstava se konala v roce 1994 a byla na téma Software pro účetnictví a řízení.¹⁴¹ Na těchto výstavách měli tvůrci účetních programů možnost seznámit podnikatele se svými produkty. Součástí těchto akcí byly také další různé workshopy. Svaz účetních od počátku podporoval rozvoj výpočetní techniky v rámci účetní profese.¹⁴² „*Bezespornu jak Svaz (účetních), tak Komora (certifikovaných účetních) tyto trendy do současnosti sledují.*“¹⁴³ Což je další znak toho, že snahou Svazu účetních je udržet si přehled ve všech oblastech, které mohou na účetní profesi působit. Mezi ty, kteří se těchto výstav účastnili patřilo i sdružení Tichý & Ježek, který na výstavě svůj software představovalo. Jakým způsobem se s ním dá pracovat, jak funguje atp.¹⁴⁴ Podnikatelé, ale i jejich účetní měli příležitost na jediném místě shlédnout více softwarů a díky tomu mít dobrou možnost srovnání.

Mezi důležité úkoly Svazu účetních patřila starost o profesi jako takovou. I o to, aby tuto práci vykonávali lidé k tomu způsobilí. I z tohoto důvodu vznikl v roce 1997 Systém certifikace účetních, který je zajišťován Institutem certifikace Svazu účetních. Účetní, kteří systém dokončí se mohou stát členy Komory certifikovaných účetních¹⁴⁵, která byla založena v roce 1999.¹⁴⁶ „*A tam (během seznamovací cesty ve Velké Británii) jsme se rozhodli, že tu certifikaci rozjedeme, nebo založíme. (...) Takže po návratu jsme začali shánět peníze přes Ministerstvo financí, ty Phare fondy a že chceme zavést tu certifikaci, domluvili se s ACCA, že nám pomohla vypracovat některé ty požadavky a vlastně tu strukturu, jak by to mělo vypadat (...) a přesvědčili jsme Ministerstvo financí, že vypsalo tender na to, aby tady někdo zavedl tu certifikaci.*“¹⁴⁷

Na počátku samotné existence systému o něj byl z řad účetních velký zájem. Jednalo se o tisíce přihlášek.¹⁴⁸ Jednalo se o uchazeče bez velké praxe, kteří se v rámci účetní profese chtěli posouvat kupředu, ale i o zkušené profesionály, kteří měli zájem se přizpůsobit trendu,

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ 50. let Svazu účetních 1969-2019. Leták Svazu účetních, 2019.

¹⁴² Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Rozhovor s Tomášem Ježkem vedla Michaela Emanovská, 28.7.2022.

¹⁴⁵ Systém certifikace účetních, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.komora-ucetnich.cz/cze/system-certifikace/informace>.

¹⁴⁶ Komora se představuje, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.komora-ucetnich.cz/cze/informace-komory/o-komore>.

¹⁴⁷ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

¹⁴⁸ Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská, 20.7.2022.

který systém certifikace představoval.¹⁴⁹ Projekt certifikace si kladl za cíl posílit kvalifikační úroveň účetní profese v České republice a přispět k dosažení srovnatelnosti s ostatními vyspělými zeměmi v Evropské unii a světa.¹⁵⁰ Systém si v průběhu let prošel vývojem, v rámci kterého došlo k úpravám podmínek pro získání certifikace. Co však zůstává stejné je, že uchazeč se v rámci tohoto programu neučí pouze účetnictví, ale musí doložit i další znalosti a dovednosti, a to v oborech jako je právo, IT, daně nebo ekonomika.¹⁵¹ Zajímavostí a též jistým lákadlem bylo a je propojení systému certifikace účetních a ACCA¹⁵², což je jedna z největších a nejrychleji rostoucích mezinárodních profesních organizací v oblasti financí a účetnictví.¹⁵³ I tento program nabízí účetním možnost získat certifikaci a tím doložit své vzdělání a dovednosti. Zároveň si však Asociace klade za cíl zabývat se i dalšími otázkami s účetní profesí souvisejícími jako např. využívání nových technologií, řešení nových pravidel či předpisů, ale také cestu, kterou se účetní profese má ubírat.¹⁵⁴

Profesní asociace všeobecně mají svou důležitost. Jejich podstatou je nejen podpora své profese, ale také vytváření mediálního obrazu. Musí si stále udržovat přehled o aktuálním dění a s novinkami se seznamovat. Vzhledem k tomu, že v České republice není povinné, aby účetní procházeli podobným systémem jako daňoví poradci či auditoři, je pouze na účetních, zda se členy stanou či ne a jakým způsobem se budou vzdělávat či své dosavadní znalosti udržovat. V rámci mého výzkumu se ukázala 100 % shoda na tom, že vzdělání a dobrá orientace v předpisech patří mezi to nejdůležitější aktivum, které účetní mají.

3.3 VÝPOČETNÍ TECHNIKA A ÚČETNICTVÍ

V současné době je výpočetní technika nedílnou součástí práce účetních. Dá se říct, že v nynější době nelze účetnictví bez výpočetní techniky vůbec zpracovávat. Trendem dneška je tzv. digitalizace, která ale již neznamena pouze to, že jsou doklady předávány v elektronické podobě či že se s Finančním úřadem komunikuje pomocí Datové schránky. Současný digitalizační trend v účetnictví znamená využívání umělé inteligence při indexaci,

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Certifikace účetní profese v ČR, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.icu-praha.cz/certifikace/certifikace-ucetni-profese-v-cr>.

¹⁵¹ Stručná charakteristika jednotlivých předmětů, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.icu-praha.cz/certifikace/strucna-charakteristika-jednotlivych-predmetu>.

¹⁵² ACCA = Association of Chartered Certified Accountants.

¹⁵³ Association of Chartered Certified Accountants, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.pwc.com/cz/cs/akademie/acca-association-of-chartered-certified-accountants.html>.

¹⁵⁴ An introduction to professional insights, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/intro-pi.html>.

neboli vytěžování dat, čímž účetním odpadá nutnost ručního přepisování údajů. Např. informace z faktury software „přečte“ sám.¹⁵⁵

Jedná se o obrovský pokrok při práci s účetními doklady, protože počátek mnou sledovaného období bylo časem, kdy osobní počítače v účtárnách teprve začínaly a to přesto, že se kancelářská výpočetní technika objevovala již během let šedesátých. Později existovala centrálně umístěná výpočetní střediska, která sloužila k tomu, že zpracovávala data, které účetní pořídili pomocí např. děrných štítků. Pro podnik však tato střediska znamenala dodatečné náklady na dopravu. Vnímáno bylo také jisté riziko při transportu datových nosičů.¹⁵⁶ Bylo proto třeba tuto problematickou situaci vyřešit.

V rámci mého výzkumu byla potvrzena informace, že se před rokem 1989 výpočetní střediska a systém děrných štítků, později děrných pásek, využívala. *„V té době (druhá polovina 80. let) ještě nebyly počítače. V té době měli tužku a papír, všechno se psalo na takové různé výkazy. To se tam shromažďovalo a v další kanceláři, tam měli vyškolené asi dvě ženské nebo tři a ty to tam z těch papírů přepisovali na ty děrovačky. To vypadalo jako ohromný psací stroj, asi tak nějak bych to popsala, a to se tam normálně přecvakávalo. To mělo klávesnici a ony to tam přecvakaly. Vložil se tam takový štítek, na ten štítek se to jako nahrálo. To mělo tvar asi jako větší mléčná čokoláda. Mělo to magnetický pásek, na to se to nahrálo. Ten štítek to byl papír a byl na tom ten magnetický pásek, to se tam do toho stroje vložilo a jak se tam nacvakaly ty údaje z těch výkazů, tak pak se smáčkl takový knoflík a ono to jako na to přeneslo, vyděrovalo. Pak když ten štítek vylezl, tak měl strašně moc dírek a s tím se jezdilo do početních stanic, nevím, jak se to přesně jmenovalo, ale říkalo se tomu počетка. Tam šoupli ty štítky a z toho jim vylezly takové ohromné sestavy. (...) A na tom se ty údaje archivovaly.“¹⁵⁷*

Tento způsob dělby práce, kdy činnostmi některých pracovníků bylo zadávání dat pomocí stroje na děrné štítky nebyl ojedinělý. Jedna z narátorek vzpomíná, že dané pracovníce byla označovány jako „děrovačky“.¹⁵⁸ Ovšem již v této době se předpokládalo, že jednou budou počítače patřit k základnímu vybavení každé účtárny a výpočetní stanice zaniknou. Ke konci 80. let byly stolní počítače spíše výjimkou. Mezi tyto výjimky patřilo

¹⁵⁵ V současné době se na trhu objevuje několik firem, které možnosti zavedení indexace dokumentů do společností nabízejí. Mezi ty patří např. společnost Print Partners s.r.o., která nabízí software DocuWare, který lze definovat jako automaticky učenlivý systém, který rozumí a získá data z kterékoliv faktury. Takto automaticky vytěžená data pak přenesou do účetního systému.

¹⁵⁶ NEUMANN Friedrich, *Dějiny informatiku*, ..., s. 286-287.

¹⁵⁷ Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

¹⁵⁸ Rozhovor se Zdeňkou Brandejsovou vedla Michaela Emanovská, 10.8.2022.

například JZD Slušovice¹⁵⁹, které bylo označováno za „socialistický zázrak“ a kam komunistická strana posílala delegace z celého světa, aby demonstrovala, jak úspěšná může (podle nich) být myšlenka zemědělské kolektivizace.¹⁶⁰ Avšak i v případě, že se v kancelářích počítače nacházely, byly určeny jen pro některé profese a také mohlo se stát, že nebyl jeden stroj určený pro jednoho pracovníka, ale docházelo k tomu, že se na jednom počítači lidé střídali.¹⁶¹ Potvrzením toho, jak obvyklá byla práce s děrnými štítky a později s děrnými pásky, které zpracovávaly výpočetní stanice, je fakt, že o tomto způsobu práce hovořila většina mých narátorek.

Počítače se však před rokem 1989 nepoužívaly pouze v práci, ale sloužily i ke studijním účelům. Někteří budoucí účetní se ke konci 80. let měli možnost s počítači seznámit už v průběhu svého studia na střední škole¹⁶². Zároveň byly součástí i vysokoškolského vzdělávání, když se pomocí nich učili lidé programovat. „*Pak dál ve škole, tam byl sálový počítač, který jsme krmili ani ne děrnými štítky, ale děrnými páskama, což bylo jednodušší v tom, že ty děrné štítky se dají zamíchat a pak je v tom zmatek, ten program se neudrží, takže jako studenti výpočetní techniky nebo oboru počítače jsme v prvním ročníku chodili do takzvané děrovny, kde byly vedle sebe dálnopisy, na kterých člověk napsal část kódu programu, pak ji nechal vyděrovat na děrnou pásku.*“¹⁶³

Postupně se osobní počítače začaly stávat běžnější součástí životů nejen v práci, ale i v osobní životě. Účetní, stejně jako jiné profese, stáli před výzvou naučit se novou techniku používat. Jistou výhodou samozřejmě měli ti, kteří s počítači měli zkušenosti již ze studijních let nebo z práce na domácím počítači. Nejprve však bylo nutné si počítače pořídit. Častou odpovědí na můj dotaz, jakým způsobem si narátorky počítač pořídily pro své osobní použití, byla odpověď, že si ho byly koupit v Německu.¹⁶⁴

Někdy však pro účetní byla práce na počítači úplnou novinkou. Pak bylo potřeba se naučit na počítači pracovat. Z mého výzkumu vyplývá jeden velmi zajímavý fakt a to ten, že za používáním počítače u účetních – žen, stál muž. Buď někdo z rodiny, ze společnosti, kde účetní pracovala nebo některých z klientů. Pokud jsem na začátku mé diplomové práce

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ František Čuba: socialistický zázrak. Dokument, scénář a režie R. Sedláček, 1999, dostupné na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1009287143-frantisek-cuba-slusovicky-zazrak/>.

¹⁶¹ Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.

¹⁶² Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

¹⁶³ Rozhovor s Tomášem Ježkem vedla Michaela Emanovská, 28.7.2022.

¹⁶⁴ V tomto případě bych upozornila na slavnou scénu z filmu Slunce, seno, erotika, ke které se narátorky často odkazovaly. V případě metody orální historie není neobvyklé, že si nárátoři „pomáhají“ při vzpomínání konkrétní filmovou scénou.

zmínila fakt, že účetní profese byla jistým způsobem feminizována, pak je možné v souvislosti s využitím výpočetní techniky říct, že to byli právě muži, kteří na počátku pomohli účetním – ženám s tím, aby se ty s prací na počítači seznámily. Tak jako i při jiných začátcích, byly i počátky „vztahu“ účetních a výpočetní techniky plné různých komplikací a problematických situací. „*A ten druhý (klient narátorky) měl firmu, která měla asi tři zaměstnance. Pak z ní byla velká počítačová firma. (...) No a ten už měl osobní počítač a ten mě vlastně posadil do kanceláře a pamatuju, že jsem k němu začala chodit nějak v březnu a že bylo nutně potřeba to dodělat (...) on i vyvinul program pro podvojně účetnictví, takový jednoduchý. (...) A já vím, že jsem to do třech do rána tam dělala tenkrát. Abychom to stihli do toho jednatřicátého března. (...) Druhý den jsem přišla a něco jsem tam zmáčkla a ono se to všechno ztratilo. A já jsem z toho byla úplně nešťastná. Říkám, hele já jsem tady něco s tím udělala a ono se mi to všechno ztratilo. Já tady byla včera do třech do rána. A on mě říkal, no to se nic neděje, protože já to mám zálohovaný. (...) Já mu říkám, to mě musíš říct příště, co mám zmáčknout a co ne.*“¹⁶⁵

Jakmile se však účetní s účetními softwary seznámili, stali se počítače naprosto běžnou součástí jejich profesního života, a to přesto, že se jich někteří nejprve báli.¹⁶⁶ Účetní si uvědomili, že tomuto trendu nelze uniknout a s počítači se tak celkem rychle sžili. Pomohli jim k tomu i samotní poskytovatelé účetních programů, kteří ke svým programům poskytovali tak detailně zpracované příručky¹⁶⁷, že se někteří účetní s programem seznamovali jen pomocí nich.¹⁶⁸

V rámci počítačového světa, byl dalším důležitým milníkem počátek využívání internetu. V dnešní době je jeho používání naprostou samozřejmostí jak v osobním, tak v pracovním životě. Československo se připojilo na síť v roce 1991 a ke komercializaci došlo v roce 1994.¹⁶⁹

Z marketinových materiálů společnosti Ježek software vyplývá, že v roce 2000 bylo k internetu připojeno 59 % jejích klientů, z nichž 62 % trávilo na internetu dobu mezi jednou až pěti hodinami¹⁷⁰, což potvrzují i slova narátorek, které totožně datují počátek používání internetu do období kolem roku 2000. Všechny narátorky se shodují na tom, že se jednalo o

¹⁶⁵ Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.

¹⁶⁶ Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.

¹⁶⁷ Jednuše na podvojně účetnictví, propagační materiál společnosti Ježek software.

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ HOUSER Pavel, *Historie internetu v datech*, [cit. 15.03.2023], dostupné na: <https://sciencemag.cz/historie-internetu-v-datech/>.

¹⁷⁰ Telemarketingový průzkum zákazníků – uživatelů software pro podvojně účetnictví, Ježek software, 08/2000.

značnou pomoc v rámci plnění účetních pracovních povinností. Což ovšem neznamená, že by internet neměl své problematické aspekty. Jedním z nich může být fakt, že internet byl určité lákadlo, lidé na něm tráví někdy až příliš času vyhledávání a čtením informací, které vlastně vůbec nepotřebují.

Ovšem v rámci mého výzkumu vyplývá, že u účetních převládaly výhody. Narátorky svorně vzpomínají na období faxů, které internetu předcházelo jako na dobu, která přinášela jistá omezení. „(...) oni ty faktury nám posílali faxem, takže ráno jsme přišli do kanceláře a přes celou kancelář byla pomalu vytočená role faxovacího papíru, protože oni nám prostě faxovali všechny faktury, který za ten rok měl. A že jich tedy bylo.“¹⁷¹ Další z narátorek uvádí komplikace s dosahem faxu. V budově, kde účetní měli kanceláře ve druhém patře, byl fax v suterénu v obchodu a pokud účetní chtěli faxovat, museli vždy dojít sem. To s sebou mohlo přinášet i jistá pozitiva, avšak neúčetního rázu. „A my jsme chodili do toho jednoho obchodu všichni faxovat. (...) To byla italská firma, vozili italské oblečení. Tam se dobře i nakupovalo. Jedna kolegyně jim dělala účetnictví. Ta vždy dala vědět, že dovezli nové zboží, tak jsme všichni naklusali dolů do obchůdku.“¹⁷²

Z rozhovorů je patrná jistá nostalgie po „starých časech“, ale vzhledem k přínosům, které internet, v čele s e-mailovou komunikací, měl, se od faxů rychle upustilo. Účetní profese nebyla samozřejmě jediná, která si výhody e-mailové komunikace oproti faxové uvědomovala. Klady převažovaly i u dalších narátorů. Např. Ing. Ježek v rozhovoru zavzpomínal na dobu z konce 90. let, kdy byla faxová komunikace ještě běžná, a to v souvislosti s výstavami Svazu účetních, o kterých bylo pojednáno výše. „A právě měli jsme v roce 1997 velkou revoluci v programu a každý den na té výstavě – protože na té výstavě jsme představovali novou verzi – každý den na té výstavě jsme sepsali několik A4 připomínek, co je potřeba ještě doladit, než se to začne prodávat opravdu mezi lidi a chodili jsme přes ulici u Veletržního paláce do firmy, která prodávala okna a tam v té firmě měli fax a my jsme se domluvili a klukům programátorům na Moravě jsme posílali ty A4 faxem. Respektive přes den na výstavě jsme nic nesepsali, jenom poznámky, večer jsme to v apartmánu nebo kde jsme bydleli, U Fousaté báby v Suchdole, tak jsme to tam sepsali. Ty poznámky pochopitelně byly čitelné a druhý den ráno, než začala výstava jsme posílali fax.“¹⁷³

¹⁷¹ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

¹⁷² Rozhovor s Lucií Krčmářovou vedla Michaela Emanovská, 19.7. 2022.

¹⁷³ Rozhovor s Tomášem Ježkem vedla Michaela Emanovská, 28.7.2022.

I s internetem a e-mailovou schránkou bylo nutné naučit se pracovat. I zde, stejně jako v případě počátků práce na osobních počítačích, lze dohledat „mužskou“ stopu. V případech, kdy účetní byla na stejném pracovním místě v 90. letech, a i po roce 2000 se dokonce jednalo o stejného člověka. Celkem široká je škála výhod, které účetní v používání internetu vidí. V rámci rozhovorů byly zmíněny výhody toho, že bylo možné začít komunikovat s úřady elektronicky, později v případě datových schránek (které však vznikly až v roce 2009) si účetní chválily fakt, že odpadla nutnost chodit na úřady fyzicky a stát tam dlouhé fronty.

Specifickou výhodou internetové komunikace pro účetní profesi je použití e-mailovou zpráv jako „důkazního prostředku“ i když neoficiálního. Účetní byla často závislá na podkladech a informacích, které klient či spolupracovníci měli dodat. V případě, že k dohodnutému předání nedošlo, vyvstal problém „kdo za to může“. Účetní, která si o to neřekla, či protistrana, která např. zapomněla? „(...) *To (internet) byl obrovský důkaz. Protože když jsem klientovi napsala, že mu něco chybělo a on mi tvrdil, že o tom neví, tak já říkám ne, já jsem vám to psala tehdy a tehdy. To máte bič na klienty, protože vám vykládají, že jste neudělala, neřekla, nedodala. Já jsem říkala, já jsem poslala to DPHáčko bez té faktury, protože vy jste mi to nedodal (...), ten člověk se brání a vy řeknete ne, já jsem vám to posílala.*“¹⁷⁴ Jako další speciální výhodu pro účetní profesi v kontextu počátku internetu je uváděn fakt, že odpadá nutnost doptávání se klientů či kolegů např. na podrobnosti jejich nákupů. Pokud účetní dříve obdržela doklad, na kterém bylo sice napsáno, o co se jednalo, ale ten popis nebyl dostatečně výstižný, pak účetní nezbylo nic jiného než se jít zeptat. S internetem tato nutnost odpadla, protože označení se dalo najít např. na stránkách dodavatele a účetní se tak ihned dozvěděla, co bylo koupeno a mohla se tak rozhodnout, jakým způsobem doklad zaúčtovat.¹⁷⁵ I přesto tyto výhody se u narátorek projevila určitá „přichylnost“ k papírové formě, jak u dokladů, tak u účetních výstupů. Tu přičítám faktu, že pro skupinu narátorek bylo po většinu jejich profesního života běžné pracovat právě převážně s papírem a tento styl práce je jim tak bližší.

3.4 POSTAVENÍ ÚČETNÍCH VE SPOLEČNOSTI

Tato část textu bude pojednávat o postavení účetních ve společnosti. Kritériem pro

¹⁷⁴ Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.

¹⁷⁵ Tamtéž.

hodnocení tohoto postavení je (ne)uznávání významnosti a důležitosti účetních, a to jak z pohledu podnikatelů, tak i samotných účetních. Časově jsem práci vymeziла obdobím od roku 1989 do 2004. Sleduji tak vývoj účetní profese primárně v tomto období. Ovšem proto, abych tento vývoj mohla popsat správně, je třeba zachytit i situaci před rokem 1989. Srovnání těchto dvou pohledů patří mezi důležité aspekty této podkapitoly. V případě, že se chci věnovat „zrodu“ nějaké situace, je třeba nejprve zachytit okolnosti neboli „půdu“, na které se tento zrod uskutečnil. Z tohoto důvodu je níže nastíněn i pohled týkající se období před rokem 1989.

Samotné pamětnice vnímají svou profesi často jako zajímavou, ale zároveň také dost náročnou. Neobvyklé nejsou zmínky tipu, že by snad bylo lepší „dělat prodavačku“,¹⁷⁶ přičemž se vychází z předpokladu, že profese prodavačky znamená méně zodpovědnosti a tzv. čistou hlavu. V rámci mého výzkumu vyplynulo několik zajímavých skutečností právě v rámci toho, jak účetní profesi vnímají sami narátorky.

Nepřekvapivým faktem je, že pouze jedna z narátorek chtěla být účetní již jako malá, což však bylo ovlivněno skutečností, že k tomuto povolání byla od útlého dětství vedena rodiči. *„Do roku 1948 měl (otec) v Hradci obchod s jižním ovocem, maminka byla prodavačka a jako děti jsme byly vychovávány v tom, že ... po znárodnění ten obchod mu vzali, tak byl zaměstnaný ve skladu ... že prostě až se to otočí všechno, tak že budeme mít velkoobchod s ovocem a já budu dělat účetní a můj bratr půjde na zahraniční obchod a bude dělat zahraniční obchod. Takže takhle jsem já byla vychovávána.“*¹⁷⁷ Žádná z dalších pamětnic se účetnictví jako dítě věnovat nechtěla. Což je jistou známkou toho, že se nejedná o, na první pohled, příliš zajímavé zaměstnání. Pro dítě pak také o práci těžko představitelnou.

V rozhovorech často zaznělo, že narátorky účetními být nechtěly ani v době, kdy už dětským střevíčkům odrostly. K této profesi je přivedly rodiče, partner nebo vnější okolnosti jako například příležitost daného okamžiku. Z rozhovorů však vyplývá také fakt, že si narátorky vážily své práce a často i dobrého jména, které si v účetním a daňovém světě vybudovaly. Tuto skutečnost reprezentovaly zdůrazněním dlouhodobých vztahů s klienty nebo dobrým vztahem s finančním úřadem. Což znamená, že i přes prvotní jistou „nechuť“ k profesi, si narátorky práci účetní oblíbily, resp. našly v ní smysl, což je doloženo dlouholetou praxí všech narátorek, stejně tak jejich ochotou o účetnictví mluvit. Při

¹⁷⁶ Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.

¹⁷⁷ Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.

získávání souhlasů s rozhovorem často zazněla poznámka typu, že je třeba, aby se o účetní profesi a jejím přínosu hovořilo, což bylo deklarováno jako jeden z důvodů, proč některé narátorky s rozhovorem souhlasily. Dalším důvodem byla nejen ochota, ale snad přímo až snaha mi pomoci. Což zase značí kolegiální spřízněnost či sounáležitost, kterou by bylo možné interpretovat způsobem, že narátorky vnímají účetní profesi jako svébytnou, kdy je potřeba se navzájem podporovat, protože to následně pomůže celé profesi.

Pohled společnosti na účetní profesi zaznamenal částečný vývoj. Zvláště v 90. letech si tato profese s sebou nesla „břímě“ dřívější doby, kdy účetnictví sloužilo centrálnímu plánování a vzhledem ke skutečnosti, že podniky fungovaly jako obrovské celky bylo běžné, že řadové účetní zpracovávaly vždy pouze jeden malý výsek účetnictví, což následně působilo dojmem, že se spíše než o zodpovědnou a náročnou práci, jedná o pouhou administrativní činnost. Druhým faktem, který mohl vnímání společnosti na počátku 90. let ovlivnit, bylo to, že si lidé, a to ani začínající podnikatelé, nedokázali často představit účetní povinnosti, které s sebou jejich podnikatelská činnost přinášela. „*Nastala éra prostě, vlastně nějaké znovuorození nebo vůbec se začal používat pojem účetní profese. To se do té doby nestalo, neznalo vůbec. Kuriozní bylo, že jsem hned po té revoluci, někde začátkem toho roku devadesát si dobře pamatuji situaci, kdy jsem stál v nějaké frontě někde v lahůdkách a stáli přede mnou nějakí dva muži a ti se bavili a nebylo možno je neslyšet. A říkají: no hele když založíme to s.r.o. tak to budeme muset vést nějaké účetnictví. A ten druhý říká: neboj se, to mám zajištěný, já znám jednu paní, co to u nás dělá a ta to za flašku udělá.*“¹⁷⁸

Bylo třeba, aby uběhla delší doba, než se podnikatelé naučili vnímat účetnictví jako kvalifikovanou činnost, přičemž ale platí, že i v dnešní době je stále mnoho těch, kteří účetnictví a náklady či výdaje s ním spojené považují za výdaj zbytečný, protože jim nepřinese žádný přímý zisk.¹⁷⁹ Československo a později Česká republika bylo v chápání účetní profese v odlišném postavení než západní země, kde byla účetní profese vnímána mnohem prestižněji. V roce 1991 byla projednávána možnost poskytnutí prostředků z fondu Phare. Ty by byly použity k rozvoji účetnictví a účetní profese.¹⁸⁰ Fond, který skupina 24 zemí založila na pomoc Polsku a Maďarsku při jejich cestě k demokracii a k přechodu na tržní ekonomiku je znám právě pod zkratkou PHARE.¹⁸¹ Tehdejší Federální ministerstvo

¹⁷⁸ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

¹⁷⁹ Výjimku tvoří účetní jednotky, které vznikly za účelem poskytování účetních služeb a účetního poradenství, kdy je právě tato služba jejich hlavním zdrojem příjmů.

¹⁸⁰ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

¹⁸¹ Charakteristika fondu PHARE in: Žádost o poskytnutí prostředků fondu Phare na financování konsultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví, Národní archiv, fond MF ČSSR, Karton

financí si uvědomovalo svoji nezkušenost v oblasti otázek tržní ekonomiky, a i proto došlo k využití pomoci ze zahraničí. Fond Phare byl určen k financování konzultační pomoci, díky které mělo dojít k rozšíření okruhu znalostí, které by mohly být užitečné pro účetní pracovníky v rámci přechodu ekonomiky do podmínek tržního mechanismu. Tuto konzultační podporu považovalo za významný krok při cestě k plnému rozvoji účetnictví v tehdejší ČSFR a chtělo ji využít také při reformě daňového a účetního systému, již tehdy uvažovanému k počátku roku 1993. Koordinací celé této akce byl pověřen ředitel odboru metodiky finančního hospodaření a účetnictví Ing. Radomír Kosina, Csc.¹⁸²

Mezi priority programu patřily kromě transformace na tržní ekonomiku, restrukturalizace státních podniků nebo rozvoje soukromého sektoru, také podpora při rozvoji soukromého podnikání, dále podpora podpůrných služeb, např. zahraniční výměny, normy, standardy, certifikace, vzdělávání.¹⁸³ Díky tomuto projektu měli možnost vycestovat do Anglie představitelé oboru účetnictví v tehdejší Československu. Mezi ty, kteří tuto cestu absolvovali patřil i Ing. Lubomír Harna, který byl v té době ředitelem Svazu účetních¹⁸⁴. Výjezd přinesl jejich účastníkům nové poznatky toho, jakým způsobem je účetní profese vnímána v západní Evropě. Ing. Harna vzpomíná na zkušenost s anglickým profesorem, který byl součástí delegace, která měla později do Československa přinést bližší poznatky o účetní profesi z Velké Británie a který získal Řád za zásluhy v oblasti účetnictví od anglické královny.¹⁸⁵ Fakt, že ve Velké Británii je možné tento řád získat za působení v oblasti účetnictví je dalším dílem do skládky toho, jakým způsobem je tam účetnictví vnímáno.

Otázka, proč nebyla účetní profese vnímána v Československu, potažmo v České republice podobným způsobem jako v západní Evropě, může mít několik odpovědí a vysvětlení. Jedním z nich je již zmiňované „dědictví doby“, kdy před rokem 1989 byl pojem „účetní“ často spojován s pouhým zadáváním dat, prepisováním údajů atp. V případné větší důležitosti se těšily posty vyšší. Dalším bylo zjištění, že, pokud se nejednalo o společnost

33, Signatura V. odbor, nesetříděný fond.

¹⁸² Federální ministerstvo financí. Odbor V – metodiky finančního hospodaření a účetnictví in: Žádost o poskytnutí prostředků fondu Phare na financování konzultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví, Národní archiv, fond MF ČSSR, Karton 33, Signatura V. odbor, nesetříděný fond.

¹⁸³ Charakteristika fondu PHARE in: Žádost o poskytnutí prostředků fondu Phare na financování konzultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví, Národní archiv, fond MF ČSSR, Karton 33, Signatura V. odbor, nesetříděný fond.

¹⁸⁴ Svaz účetních = profesní organizace sdružující účetní, která si jako hlavní úkol vytyčila podporu účetní profese.

¹⁸⁵ Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.

poskytující účetní služby, pak účetní nebyla pro podniky výdělečná. Naopak se jednalo o náklad, na který bylo třeba svou ekonomickou činností vydělat. A v případě, že podnikatel údajů z účetnictví nevyužíval k řízení firmy, pak účetnictví vnímal pouze jako nutné zlo. A dalším důvodem mohly být i špatné zkušenosti s účetními, které svoji práci neodváděly kvalitně.

Zajímavý je pohled na to, jakým způsobem si moje narátorky myslí, že společnost na účetní profesi nahlíží. A to proto, že jsou to ony, které mají ucelenou představu o tom, co tato profese obnáší a jsou poté konfrontovány s představou ostatních. Všeobecná shoda panuje na tom, že aby byla účetní vnímána jako kvalitní a aby ji podnikatel vnímal jako přínos, musí účetní svoji práci rozumět a obsáhnout ji komplexně. Nejlépe tak, aby podnikatel ani nevěděl, že nějaké povinnosti, spojené s účetnictvím a daněmi, má. Občas se i přesto vyskytl jistý postesek nad podnikateli, kteří účetní ocenit nedokázali a kteří si mysleli, že účetnictví může zpracovávat téměř kdokoli, příp. že účetní je tu proto, aby se svým klientům starala nejlépe o všechny „papíry“, tedy i o věci, které se účetnictví vůbec nedotýkají.

Závěr

V úvodu diplomové práce jsem si položila několik otázek. Ty lze rozdělit do dvou skupin. První obsahuje ty, které vedly k výběru tématu. Jednalo se o otázky, které reagovaly na vývoj účetní profese, který jsem zaznamenala ve svém okolí, v okruhu svých známých účetních a které vycházely z předpokladu, že účetní profese doznala od roku 1989 velkých změn. Jednalo se o tyto otázky: „Čím to, že došlo v této profesi k takovému posunu?“, „Jak se stalo, že účetní profese bývá nyní vnímána jinak?“, „Ale proč jenom někde, někdy a jen u někoho?“, „Kdo tuto bitvu o alespoň malé uznání za tu současnou generaci účetních vybojoval?“. A díky nim vzniklo i samotné téma práce „Zrod profese moderní účetní 1989–2004“. Druhá skupina otázek se již soustředila na samotný výzkum: „Jakým způsobem byla účetní profese ovlivněna proměnou hospodářského systému v Československu, resp. v České republice?“, „Jakým způsobem se účetní seznamovali s novými účetními a daňovými předpisy?“, „Jaký vliv měla výpočetní technika na účetní profesi?“, „Jakým způsobem byla účetní profese vnímána ve společnosti?“. V závěru bych se ráda věnovala zodpovězení jednotlivých výzkumných otázek, a to takovým způsobem, aby jejich vyřešení přispělo k zodpovězení prvního okruhu dotazů. Tím by měl být splněn cíl mé diplomové práce.

Nejprve tedy otázka „Jakým způsobem byla účetní profese vnímána ve společnosti?“. Odpovědět na tuto otázku je zřejmě nejsložitější ze všech a to proto, že odpověď není jednoznačná. Ona „společnost“ je totiž natolik různorodá, že je pochopitelné, že jednotlivé její vrstvy mohou mít odlišné názory. Součástí této „společnosti“ jsou i samotní účetní. Dále podnikatelé, kteří služby účetních potřebují a pak i ostatní osoby, jejichž styk s účetními je spíše okrajový a tím pádem i pohled na jejich činnost může být značně zkreslený.

Pokud se podívám na účetní a jejich hledisko, pak je důležité mít na paměti definici moderní účetní tak, jak jsem ji stanovila v metodologické části. Díky tomu, že mezi mými narátorkami jsou účetní s komplexními znalostmi i dovednostmi v rámci účetní problematiky, není překvapivé, že ty si v drtivé většině případů uvědomují svoji cenu na pracovním trhu. Zároveň si jsou ale i vědomi toho, že aby si účetní dokázali budovat dobré jméno, nepůjde to jinak než tím, že dokáží svým klientům či zaměstnavatelům, že jejich práce je důležitá a že může být pro společnosti přínosem. Během rozhovorů jsem se narátorek ptala na jejich názor na definici „moderní“ účetní. Odpovědi byly jednoznačné a shodné. Zdůrazněna byla komplexnost schopností účetních, které zahrnovaly dovednosti

z okruhů, které jsem si i já stanovila v rámci své diplomové práce.

Postoj podnikatelů vůči účetním by se dal rozdělit na pozitivní i negativní, a to v závislosti na tom, zda podnikatelé měli s účetními zkušenosti kladné nebo záporné. Všeobecně však lze říct, že tím, jak se etablovala nová pravidla, tím i stoupala schopnost podnikatelů využít výstupů z účetnictví ke svému prospěchu, což mělo za následek to, že si podnikatelé začali více uvědomovat cenu účetnictví a dobrých účetních. To, jak si podnikatelé váží své účetní, má přímou úměru k tomu, jak se pak vnímají ony. Z mého výzkumu celkem jasně vyplynulo, že účetní, kterých si jejich zaměstnavatelé či klienti váží, si posléze o to víc váží i sebe a nabývají tím většího sebevědomí. Ostatní, nezainteresovaná, společnost má vnímání o profesi často zkreslené, a to z toho důvodu, že je pro ni obtížné vydefinovat si jednotlivé skupiny účetních a umět si představit, co konkrétně jejich práce obnáší.

Může se stát, že se někdo obrátí na účetní s prosbou o vysvětlení například problematiky exekucí v rámci výplaty a vyřešení případného problému s výplatní páskou a je následně zklamán, když nedostanou adekvátní odpověď. Ovšem problém je v tom, že se ptal účetní, která se věnuje finančnímu účetnictví a ne mzdovému. Ano, i od finanční účetní, zvláště té s komplexním pohledem na účetnictví, se očekává velký přesah i do jiných oblastí účetnictví, ale to nic nemění na faktu, že mzdové účetnictví společně s personalistikou je naprosto odlišnou disciplínou od účetnictví finančního. Z nepochopení této situace, může následně plynout frustrace na obou stranách.

Všeobecně se dá však říct, že se vnímání profese v průběhu let zlepšilo. Jistě k tomu mohly přispět i vzdělávací organizace typu Svazu účetních, příp. vysoké školy, kde se dá účetnictví studovat. Tedy ty instituce, které si kladou za cíl pomáhat rozvoji, jak účetnictví, tak samotné profese. Za zajímavý považují také fakt, že se o účetní profesi a způsoby, jakým budou fungovat, zabývaly i skupiny kolem Ministerstva financí, jak dokládá výše zmíněný fond Phare. Ale největší zásluhu na tom měli účetní, kteří svou každodenní kvalitní prací dokázali posouvat celou profesi kupředu a budovat její dobré jméno, protože jak se říká není lepší reklama než kvalitní reference.

Ovšem kdyby všechny účetní, které v České republice byli, odváděli kvalitní práci, pak by vnímání profese bylo posunuto ještě mnohem dále. Bohužel tomu tak není. Stále se tu nachází velké množství těch účetních, které se účetnictví sice věnují, ale výsledky jejich práce nejsou hodnotné, v některých případech nejsou ani elementárně dostatečné. V tu chvíli nezbude než vzpomenout na to, že už na počátku 90. let byla v České republice snaha o

zákonně ukotvení podmínek pro osoby, které by se chtěly účetnictví věnovat, ale tato zákonná úprava nebyla nakonec dovedena do zdárného konce. Na rozdíl od situace daňových poradců, či auditorů tak politická reprezentace zůstala účetním v jistém smyslu dlužna.

Nyní k druhé výzkumné otázce, „Jakým způsobem byla účetní profese ovlivněna proměnou hospodářského systému v Československu, resp. v České republice?“ Tato změna přinesla do tehdejšího Československa možnost podnikání, což účetní profesi ovlivnilo hned ze dvou směrů. Ten první se týká faktu, že noví podnikatelé potřebovali práci účetních pro zajištění povinností vyplývajících z, často úplně nových, účetních a daňových zákonů. Někteří účetní se pak do podnikatelského prostředí zapojili aktivně tím, že se stali buď OSVČ nebo si založili vlastní účetní společnost. Lze říct, že bez přeměny celého hospodářského systému, které nastaly díky událostem z listopadu 1989 by účetní profese nebyla taková jakou ji známe dnes. Diplomová práce je ohraničena rokem 1989 a 2004. Vstup České republiky do Evropské unie již nebyl tak přelomový, jako rok 1989. Důvod lze hledat v tom faktu, že změny, které nastaly po roce 1989 ovlivnily v podstatě celou účetní profesi, dopadly na úplně každého. Kdežto vstup do Evropské unie se dotkl jen části účetních – těch, kteří zpracovávali účetnictví pro společnosti podnikajícími i mimo území České republiky. A i v případě, že účetní museli pracovat s novinkami v zákonech, které nastaly díky vstupu ČR do EU, byly to v podstatě pouze dílčí změny. Učit se a zpracovat do praxe novely zákonů, je vždy obtížné. Někdy více, někdy méně. Vždy se ale jedná o jednodušší práci, než když se jedná o zákon úplně nový, jak tomu často bylo v první polovině 90. let.

Třetí okruh se věnoval vzdělávání účetních a věcmi s tím souvisejícími. Výzkumná otázka zněla. „Jakým způsobem se účetní seznamovali s novými účetními a daňovými předpisy?“ Těch bylo několik. Z výzkumu vyplynulo, že častým způsobem bylo samostudium, někdy kombinované s dalšími metodami. Z počátku období narátorky občas vnímaly, že samostudium je nejjednodušší a také nejlevnější způsob, jak se vzdělávat. Celkově však účetní měli více možností. Konaly se různá školení či semináře, vycházela literatura věnující se tématu. Postupně se ustavovaly nové profese jako daňoví poradci a auditoři, takže účetní občas hledali pomoc i u nich. Dále kvetla spolupráce mezi samotnými účetními. Zvláště mezi známými nebo mezi těmi působícími v jedné společnosti. Ač bylo účetních na počet velmi mnoho, narátorky se shodly na tom, že jen část těchto účetních byla opravdu kvalitních. Práce pro ně bylo dost, a proto nebyla typická rivalita mezi nimi. Účetní neměly problém se o své znalosti podělit či pomoci se vzděláváním nové generace.

Poslední výzkumnou otázkou byl dotaz týkající se využití výpočetní techniky. „Jaký

vliv měla výpočetní technika na účetní profesi?“ Odpověď na tuto otázku je jednoznačná. Vliv byl významný. Účetní profese se měnila společně s tím, jak docházelo k vývoji u výpočetní techniky. Účetní se postupně přizpůsobovali a naučili se využívat moderních vymožeností ku prospěchu samotné profese. Ač nebylo prvotním cílem této práce zaměřit se na genderové hledisko, za zajímavý aspekt, hodný zdůraznění, považuji fakt, že jak u počítačů a s nimi spojeného využívání nových účetních softwarů, tak i v případě začátku fungování internetu, stáli po boků mých narátorek muži, kteří je nástrahami výpočetní techniky provedli. V současné době není neobvyklé, že jsou i ženy IT specialistky, příp. že se věnují novým trendům v digitalizaci, ale v mnou sledované době se tyto příležitosti pro ženy teprve rodily. Co je ale také důležité říct, že se velmi často stávalo, že účetní zůstali věrni jednomu, maximálně dvěma účetním programům a svůj posun v rámci výpočetní techniky brali svým způsobem jako nutné zlo, které k té profesi prostě patří, než aby se tím zabývali proto, že by je to bavilo.

Zpracování jednotlivých okruhů mělo vést k zodpovězení prvotních dotazů, které vedly k tomu, že tato práce vznikla. Z položených dotazů je patrné, že jsem do výzkumu vstupovala s tím, že jsem předpokládala vývoj, kterým účetní profese měla projít. Zajímalo mě však, co bylo příčinou a proč se i dnes v rámci vnímání účetních jedná o určitou nevyváženost.

Když bych měla zhodnotit samotný vývoj, kdy na počátku stál „zrod moderní účetní“ a na jejím konci současný stav, řekla bych, že vždy záleželo plně pouze na konkrétní účetní, jak se svým profesním životem naložila. Období od roku 1989 do roku 2004 s sebou v rámci účetní profese přineslo spoustu důležitých milníků. Zároveň se jedná o dobu, kdy se otevíralo mnoho příležitostí, a to nejen pro účetní. Na účetní profesi působilo mnoho vnějších vlivů. Některé účetní profesi posouvaly kupředu, některé ji naopak brzdily. Mezi ty vlivy, které měly účinek pozitivní, patří jednoznačně vznik podnikatelského prostředí, protože s sebou přinesl možnost volby postavit se na vlastní nohy, vybudovat si vlastní podnik a získat tím nezávislost na ostatních.

Stejně tak posun ve výpočetní technice byl pro účetní profesi výhodný. Zde je třeba zdůraznit, že jsem se věnovala účetním, které zpracovávají účetní komplexně, často na manažerských postech. Digitalizace jako jeden z vedlejších aspektů s sebou bude přinášet to, že účetní, které pouze rutinně účtují stále se opakující doklady, budou nahrazeny umělou inteligencí. Bude na samotných pracovnících účtáren, aby se rozhodli, zda se překvalifikují na jinou profesi nebo se posunou v rámci té účetní na výš.

Dále bylo mým cílem zabývat se otázkou rozdílnosti ve vnímání samotné profese. Proč je v něm tak velký rozptyl. Na jedné straně rodiče dávají své děti studovat Obchodní akademie s přesvědčením, že se jedná o dobré „řemeslo“, na druhé straně jsou tací, kteří pořád považují účetní za „děvče pro všechno“. I zde bych jako nejdůležitější viděla to, jakým způsobem se prezentují sami účetní. Generace účetních, jako byly moje narátorky, stála v první polovině 90. let na počátku něčeho nového a měla možnost podílet se na utváření toho, jakým způsobem bude na účetní profesi nahlíženo. Vzhledem k tomu, jakým způsobem jsem volila narátorky pro svoji práci není překvapivé, že se jedná o ty účetní, které byly ve svém profesním životě úspěšné a tedy ty, u kterých se předpokládá, že budou pomáhat utvářet dobré jméno účetních. Což ovšem neznamená, že se na pracovním trhu nenacházejí ti, kteří se účetnictvím zkusili věnovat a neuspěli, případně ti, kteří se účetnictvím věnují, ale s tristními výsledky. Já však chtěla mluvit s těmi, které splňují předpoklad komplexnosti a úspěšnosti ve své práci, a to právě proto, abych i na základě zmapování jejich příběhů mohla zjistit, jak se „moderní účetní“ zrodila.

Zrodila se z těch účetních, kteří se nezalekli probíhajícími změnami v politickém i hospodářském systému, účetních i daňových novinek. Z těch, kteří využili příležitosti a nebáli se postavit novým výzvám. Toto byl jeden z hlavních úkolů účetních v mnou sledovaném období. Někteří se tohoto úkolu zhostili lépe a někteří hůře. I proto je v rámci účetní profese stále patrná značná nevyváženost ve kvalitě zpracovávaného účetnictví.

Nicméně úkolem té současné generace a případně generace budoucích účetních je, aby si našli zase svoji cestu v oblasti, která se neustále vyvíjí. Princip účetnictví jako je jeho podvojnost, účtování na stranu MD a D sice zůstává stejný, ale mění se téměř vše kolem. A na tyto změny je nutné reagovat, aby se účetní profese stále měla kam posouvat. Co je však velmi důležité, je podotknout, že i dnes jsou pozice v účetnictví, které stále stojí a padají s dennodenním zaúčtováním dokladů a není na tom nic špatného. A hlavně, že i popisované vylepšené vnímání účetní pozice není všudypřítomné. Naopak. Je stále mnoho podnikatelů, ale i samotných účetních nebo lidí úplně z mimo účetního oboru, kteří na účetní stále hledí pohledem, že se jedná o osoby, jejichž práce není příliš významná a je to jen nutné byrokratické zlo. Je jen na účetních samotných, zda dokážou tento pohled změnit.

Použité prameny a literatura

Archivní prameny

- Archivní Hlavní města Prahy (nesetříděný fond)
 - Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha, Protokol o schůzích ústředního výboru Svazu účetních revisorů a organizačních poradců z povolání s v Československé republice se sídlem v Praze, Zápis o XI. Řádné valné hromadě Svazu účetních revisorů a organizačních poradců z povolání v Čsl. republice se sídlem v Praze, konané dne 20. ledna 1946, Archiv Hlavního města Prahy.
 - Svaz účetních revizorů a organizačních poradců z povolání v Československé republice se sídlem Praha, Zápisy o schůzích zkušební komise Svazu úředníků z povolání se sídlem v Praze, Archiv Hlavního města Prahy.

- Národní archiv – fond MFČSSR (nesetříděný fond)
 - Charakteristika fondu PHARE in: Žádost o poskytnutí prostředků fondu Phare na financování konsultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví, Národní archiv, fond MF ČSSR, Karton 33, Signatura V. odbor.
 - Federální ministerstvo financí. Odbor II – Daňová reforma, Návrh koncepce reformy daňové soustavy, Národní archiv, fond MF ČSSR, Seznam archiválií federálního ministerstva financí odboru II – Daňová reforma, ročník: 1990, Karton 1, čj. 2210.
 - Federální ministerstvo financí. Odbor V – Daňová reforma, Změny a doplňky Zásad vedení účetnictví při soukromém podnikání občanů, Národní archiv, fond MF ČSSR, , ročník: 1991, Karton 33, čj. V/2, nesetříděný fond.
 - Federální ministerstvo financí. Odbor V – metodiky finančního hospodaření a účetnictví in: Žádost o poskytnutí prostředků fondu Phare na financování konsultací odborníků ze západoevropských zemí k vybraným otázkám účetnictví, Národní archiv, fond MF ČSSR, Karton 33, Signatura V. odbor.

Publikace

- DOLEŽAL Jan, FIREŠ Bohuslav, MÍKOVÁ Marie, *Finanční účetnictví*, Praha: Grada, 2002.
- HORÁKOVÁ Blanka, PLACHKÝ Milan, *Ekonomické informace (Základy ekonomické statistiky a účetnictví)*, Praha: Ediční středisko ČVÚT, 1991.
- HUSÁK Petr, *Budování kapitalismu v Čechách. Rozhovory s Tomášem Ježkem*, Praha: Volvox Globator, 1997.
- JANHUBA Miloslav, *Účetnictví soukromých podnikatelů*, Praha: Hříbal, 1992.
- KLAJ Jan, *Daň z obratu, dovozní přírůžka a nový systém daní*, Přerov: Softir, 1991.
- KLAJ Jan, *Nová daňová soustava*, Hronov: Lors, 1992.
- KLORAZ Jiří, *Účetnictví pro každého*, Praha: Práce, 1991.
- KRÁTKÁ Lenka, WOHLMUTH MARKUPOVÁ Jana, VANĚK Miroslav, *(K)lidová věda?*, Praha: FHS UK, 2018.
- MALÍKOVÁ Olga, *Účetnictví včera a dnes*, Liberec: Technická univerzita, 2010.
- NEUMANN Friedrich, *Dějiny informatiky. Od abaku k internetu*, Praha: Academia, 2009.
- PRŮCHA Václav a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, Brno: Nakladatelství Doplněk, 2009.
- PUCHINGER Zdeněk, SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Malé dějiny účetnictví*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
- RAMEŠ Václav, *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii?*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.
- RYNEŠ Petr, *Podvojně účetnictví pro podnikatel: platné od 1.1.1993*, Praha: Trizonie, 1993.
- SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Kamerální účetnictví v jeho vývoj na území dnešního Česka*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2022.
- SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Mezi tradicí a racionalitou: v českých zemích od středověku do počátku 18. století*, Dolní Břežany: Scriptorium, 2017.
- ŠOUREK Stanislav, *Daňová soustava od 1.1.1993*, Praha: Prospektrum, 1993.
- VANĚK Miroslav, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

- VANĚK Miroslav, KRÁTKÁ Lenka, *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*, Praha: Karolinum, 2014.
- VANĚK Miroslav, MÜCKE Pavel, *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Praha: Karolinum, 2015.
- VÍTEK Leoš a kolektiv, *Sto let financí a účetnictví na území České republiky*, Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2018.
- VODÁČEK Leo, VODÁČKOVÁ Olga, *Malé a střední podniky: konkurence a aliance v EU*, Praha: Management Press, 2004.
- ZEMAN Karel, *Analýza privatizace a restitucí v ČR*, Praha: Karolinum, 2017.
- ŽÍDEK Libor, *Transformace české ekonomiky*, Praha: C. H. Beck, 2006.

Periodika

- *Editorum*, in: Finanční daňový a účetní bulletin, nulté číslo, IV/92, s. 1.
- JANHUBA Miloslav, *K účetnictví soukromých podnikatelů*, in: Účetnictví, č. 1, rok 1992, s. 17.
- MÜLLEROVÁ Liberuše, MÜLLER Karel B., *Profesní komory jako součást občanské společnosti*, in: Český finanční a účetní časopis 2013, roč. 8, č. 3, s. 20.
- SCHROLL Rudolf, *K dosavadnímu vývoji účetnictví a postavení účetních pracovníků v Československu*, in: Účetnictví, číslo 3, rok 1990.
- TRÍSKA Dušan, KOSINA Radomír, *Koncepce vývoje účetnictví v podmínkách tržní ekonomiky*, in: Účetnictví, č. 1, rok 1991, s. 1.
- WAGNER Jaroslav, FIBÍROVÁ Jana, KŘEHNÁČOVÁ Aneta, *Vývoj manažerského účetnictví v České republice: 1989-2019*, in: Český finanční a účetní časopis, 2019, roč. 14, č. 4, s. 62-63.

On-line zdroje

- 1. VOX CZ, a.s., O nás, [cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://vox.cz/o-nas/>.
- An introduction to professional insights, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/intro-pi.html>.

- Association of Chartered Certified Accountants, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.pwc.com/cz/cs/akademie/acca-association-of-chartered-certified-accountants.html>.
- Certifikace účetní profese v ČR, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.icu-praha.cz/certifikace/certifikace-ucetni-profese-v-cr>.
- Finanční správa: obecné informace, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/dane/dan-z-prijmu/ucetnictvi/obecne-informace>.
- František Čuba: socialistický zázrak. Dokument, scénář a režie R. Sedláček, 1999, dostupné na: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1009287143-frantisek-cuba-slusovicky-zazrak/>.
- HOUSER Pavel, *Historie internetu v datech*, [cit. 15.03.2023], dostupné na: <https://sciencemag.cz/historie-internetu-v-datech/>.
- Kompetence a činnosti FS, [cit. 06.03.2023], dostupné na: <https://www.financnisprava.cz/cs/financni-sprava/financni-sprava-cr/kompetence-a-cinnosti-fs>.
- Intrastat, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.celnisprava.cz/cz/dalsi-kompetence/intrastat/Stranky/default.aspx>.
- JARÝ Čestmír, *Daňové reformy 90. let minulého století v oblasti důchodových daní na příkladu současné ČR*, [cit. 10.01.2023], dostupné na http://bit.fsv.cvut.cz/issues/01-15/full_01-15_02.pdf.
- Komora se představuje, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.komora-ucetnich.cz/cze/informace-komory/o-komore>.
- MIKEŠ Jan, *Účetní evidence jako účinná norma v letech 1953–1965*, [cit. 10.03.2023], dostupné na: https://cfuc.vse.cz/artkey/cfu-201601-0004_Ucetni-evidence-jako-ucinna-norma-v-letech-1953-1965.php.
- Nařízení vlády ze dne 23. července 2008 o obsahových náplních jednotlivých živností, [cit. 23.02.2023], dostupné na: https://www.mpo.cz/assets/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/pravni-predpisy/2020/1/NV_278_08_o_obsah_naplnich_143_19_k_1_7_2019_WEB.pdf.
- O nás, [cit. 01.03.2023], dostupné na: <https://www.kdpcr.cz/o-nas>.
- Počet živností dle vybraných oborů v jednotlivých krajích, [cit. 23.02.2023],

- dostupné na: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/zivnostenske-podnikani/statisticke-udaje-o-podnikatelich/pocty-zivnosti-dle-oboru-v-jednotlivych-krajich--222296/>.
- Poslání a smysl auditu, [cit. 02.03.2022], dostupné na: <https://www.kacr.cz/poslani-a-smysl-auditu>.
 - prof. Ing. Václav Klaus, CSC. – životopisná data, [cit. 13.03.2022], dostupné na: <https://www.klaus.cz/clanky/2470>.
 - SLAVÍČKOVÁ Pavla, *Kapitoly z dějin účetnictví v českých zemích*, Olomouc: Katedra aplikované ekonomie, 2007, [cit. 10.03.2023], dostupné na: http://old.ff.upol.cz/fileadmin/user_upload/FF-katedry/kae/img/P.Slavickova_Kapitoly_z_dejin_ucetnictvi_Ucebni_text.pdf.
 - Strojní a traktorová stanice Hradec Králové, stát. podnik, IČO: 00123315 – Vymazáno – Obchodní rejstřík, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://rejstrik.penize.cz/00123315-strojni-a-traktorova-stanice-hradec-kralovestat-podnik>.
 - Stručná charakteristika jednotlivých předmětů, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.icu-praha.cz/certifikace/strucna-charakteristika-jednotlivych-predmetu>.
 - Svaz účetních, pojištění profesní odpovědnosti účetních, [cit. 13.03.2023], dostupné na: <https://www.suhk.cz/pojisteni-odpovednosti-ucetnich>.
 - Systém certifikace účetních, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.komora-ucetnich.cz/cze/system-certifikace/informace>.
 - ŠIMÍKOVÁ Iris, *Determinace českého účetnictví v historickém kontextu*, [cit. 10.01.2023], dostupné na <http://ocs.ef.jcu.cz/index.php/inproforum/INP2010/paper/viewFile/132/128>.
 - Tisková zpráva: Kvalita účetních služeb zhoršuje chybějící legislativa, neznalost trhu i nedostatek účetních. Postihy jdou za podnikateli, [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.svaz-ucetnich.cz/aktuality/tiskova-zprava-kvalitu-ucetnich-sluzeb-zhorsuje-chybejici-legislativa-neznalost-trhu-i-nedostatek-ucetnich-postihy-jdou-za-podnikateli>.
 - Účetní profese je dobrou volbou pro budoucí digitální nomády, cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://www.kurzy.cz/zpravy/590712-ucetni-profese-je-dobrou-volbou-pro-budouci-digitalni-nomady/>
 - Účetnictví je i vtipné, říká auditor, který školí nové účetní, cit. 09.03.2023],

dostupné na: <https://beta.www.jobs.cz/poradna/ucetnictvi-je-i-vtipne-rika-auditor-ktery-skoli-nove-ucetni/>.

- Výpis z obchodního rejstříku, [cit. 09.03.2023], dostupné na: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik-firma.vysledky?subjektId=224949&typ=PLATNY>.
- Zákon České národní rady ze dne 20. října 1992 o daňovém poradenství a Komoře daňových poradců české republiky, [cit. 01.03.2023], dostupné na: <https://www.kdpcr.cz/informace/predpisy/zakon-o-danovem-poradenstvi>.
- Zákon č. 455/1991 Sb., [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-455>.
- Zákon č. 499/2004 Sb., [cit. 23.02.2023], dostupné na: <https://www.mvcr.cz/clanek/zakony.aspx>.
- Zákon č. 563/1991 Sb., [cit. 29.01.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-563>.
- Zákon č. 588/1992 Sb., [cit. 22.03.2023], dostupné na: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-588>.
- Zemřel ekonom a jeden z otců kuponové privatizace Tomáš Ježek, [cit. 13.03.2022], dostupné na: <https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/2318305-zemrel-ekonom-a-jeden-z-otcu-kuponove-privatizace-tomas-jezek>.
- Zúčtování, [cit. 18.03.2023], dostupné na: <https://www.csfd.cz/film/395620-zuctovani/prehled/>.

Ostatní

- 50. let Svazu účetních 1969-2019. Leták Svazu účetních, 2019.
- Jednoduše na podvojném účetnictví, propagační materiál společnosti Ježek software.
- Telemarketingový průzkum zákazníků – uživatelů software pro podvojném účetnictví, Ježek software, 08/2000.

Rozhovory

- Rozhovor s Alenou Cejnarovou vedla Michaela Emanovská, 19.8.2022.
- Rozhovor s Drahomírou Eliškou Kovaříkovou vedla Michaela Emanovská, 5.8.2022.
- Rozhovor s Evou Fišerovou vedla Michaela Emanovská, 9.8.2022.
- Rozhovor s Janou Zavadilovou vedla Michaela Emanovská, 18.7.2022.
- Rozhovor s Ladislavem Zemánkem vedla Michaela Emanovská, 20.7.2022.
- Rozhovor s Libuší Folbergerovou vedla Michaela Emanovská, 14.4.2022.
- Rozhovor s Lubomírem Harnou vedla Michaela Emanovská, 8.8.2022.
- Rozhovor s Lucií Krčmářovou vedla Michaela Emanovská, 19.7. 2022.
- Rozhovor s Olgou Malou vedla Michaela Emanovská, 30. června 2022.
- Rozhovor s Tomášem Ježkem vedla Michaela Emanovská, 28.7.2022.
- Rozhovor se Zdeňkou Brandejsovou vedla Michaela Emanovská, 10.8.2022.